

TÜRKÇE SÖZLÜK'TE ASKERLİK ALANINDAKİ ALINTI TERİMLER ÜZERİNE

Serkan İNCE*

Öz

Türkçe, bilinen dil tarihi boyunca siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel, dinî vb. pek çok sebepten ötürü birçok dille etkileşim hâlinde olmuş, bu dillerden kelimeler almış ve bu dillere kelimeler vermiştir. Bu çalışmada, *Türkçe Sözlük*'ün 11. baskısından (2011) hareketle, *Türkçe Sözlük*'te yer alan ve etiketlerle işaretlenen askerlik alanına dair alıntı terimler tespit edilmiş ve bu terimlerin yapı, köken ve anlam bakımından incelemesi yapılmıştır. Çalışmanın kapsamını oluşturan dillere ait alıntı madde başları; Almanca, Arapça, Farsça, Fransızca, İngilizce, İtalyanca, Macarca, Rumca kökenli 148 terimdir. Söz konusu alıntı terimlerin kaynak dilleri *Türkçe Sözlük*'te verilen dil etiketleri esas alınarak belirlenmeye çalışılmıştır. Alıntılanan bu terimlerin ait oldukları kaynak diller, *Türkçe Sözlük*'te yer alan etiketler ile (Ar. "Arapça"; Fr. "Fransızca"; Far. "Farsça"; İng. "İngilizce" ...gibi.) gösterilmiştir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta, Türk dilinde birçok kelimenin kaynağının hangi dil olduğu veya Türkçe mi yoksa alıntı mı olduğu konusundaki tartışmaların hâlen devam ediyor olmasıdır.

Anahtar Sözcükler: Türkçe Sözlük, alıntı terimler, askerlik, yapı, köken, anlam.

Abstract

Throughout the language history known so far, due to many reasons such as political, social, economic, cultural, religious, etc., Turkish language has been in interaction with many languages; words have been received from and given to those languages. Starting from the 11th press of "The Turkish Dictionary (2011)" (*Türkçe Sözlük*) in this study, loanwords about the military field are determined and analyzed structurally, etymologically and semantically which take part and are pointed with labels in "The Turkish Dictionary". The loanwords belonging to languages which constitute the scope of the study are detected as 148 terms etymologically from German, Arabic, Persian, French, English, Italian, Hungarian and Romaic. The source languages of the loanwords are endeavored to determine on the basis of language labels given in "The Turkish Dictionary". The source languages of the loanwords are indicated with labels as Ar. for Arabic, Fr. for French, Far. for Persian and İng. for English, as appeared in "The Turkish Dictionary". However, the point to consider herein is the continuity of the arguments about whether the source languages of the words in Turkish or the matter if the word is Turkish or loanword.

Keywords: Turkish Dictionary, loanwords, military service, structure, etymon, meaning.

Giriş

Tarih boyunca Türk diline çok sayıda yabancı sözcük girmiştir. Yazıyla takip edebildiğimiz Köktürkçe döneminde alıntı sözcük sayısı neredeyse yok denecek kadar azdır. Uygur Türkçesi devresinden itibaren çok sayıda sözcük, Türk diline alıntılanmıştır. Maniheizm ve Budizm dinlerinin kabul edilmesi sebebiyle Hintçeden, Sanskritçeden, Soğdakçadan ve Çince den sözcükler girmeye başlamıştır. Yazıtlardaki alıntı sözcük oranı %1 dolayındadır. Uygurlar dönemine gelindiğinde ise bu oran %2 ile %12 arasındadır (Aksan, 1977: 345). İslamiyetin kabulünden sonra ise Arapça ve Farsçadan büyük ölçüde etkilenen Türkçe, 1800'li yılların ortalarından itibaren hız kazanmaya başlayan Batılılaşma sürecine kadar

* Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı, serkanince@hacettepe.edu.tr

özellikle Arap ve Fars dillerinin etkisinde kalmış ve neredeyse bütünüyle değişim göstermiştir. Osmanlı'da Tanzimat döneminin ardından Batı dünyası ile gelişen ilişkiler neticesinde Türkçeye Batı dillerinden sözcükler girmeye başlamış ve Türk dili, öncelikle ticari ve siyasi olarak sıkı ilişki hâlinde olduğu Fransızların dilinden etkilenmiş, sonrasında ise özellikle gelişen teknoloji ve Amerika'nın dünya egemenliği süreci ile beraber İngiliz dilinin etkisi altına girmeye başlamıştır.

Yabancı ögelerin Türkçeye giriş nedenlerini genel olarak şu şekilde sıralamak mümkündür: Sosyal hayattaki köklü değişiklikler, din ve medeniyet dairesi değişiklikleri, tercüme faaliyetleri, alfabe değişiklikleri, geri kalmışlık, dil bilinci eksikliği, yabancı dille eğitim, çok coğrafya değiştirmek (Buran, 2008: 165).

Alıntı sözcükler her dilde az ya da çok bulunmaktadır. Bu sözcüklerin azlığı ya da çokluğu söz konusu dillerin diğer dillerle olan ilişkilerine bağlıdır. Öyle ki, başka toplumlarla herhangi bir iletişim kurmayıp aynı zamanda bünyesinde başka dillere ait ögeler barındıran bir dilden bahsetmek mümkün değildir. Bu etkileşim kimi zaman alıcı dili bütünüyle yabancılaştırabilecek kadar artabilmekte ve kaynak dil açısından son derece tehlikeli olabilmektedir (Aksan, 2004: 29). Türk dilinde özellikle bilim dallarının terimlerinde görülen yabancılaşmanın gün geçtikçe katlanarak artması, bilim ve sanat insanları ile devletin ilgili makamlarını bu sorunun çözümü konusunda birtakım adımlar atmaya sevk etmiştir. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte belirgin bir biçimde şekillenmeye başlayan ulus devlet anlayışına paralel olarak, yabancı kökenli terimlerin yerine Türkçe köklerden Türkçe eklerle çok sayıda yeni terim üretme çabalarına girişilmiştir. Ancak bu noktada dilimizden çıkarılan Arapça ve Farsça kökenli terimlerin yerine yeterince Türkçe karşılık üretilemediği, buna ek olarak Batı'daki hızlı sanayileşmenin ve çeşitli bilim dalları içerisindeki gelişmelerin Türk bilim hayatını biraz daha Batı'ya, dolayısıyla terimlerini Batı terimlerine bağımlı kıldığı görülmektedir. Tüm bunlara rağmen, bu dönemin en büyük kazanımlarından biri hiç şüphesiz ki "Türk Dil Devrimi" olmuştur. Dil Devrimi ile beraber yeni bir atılım başlamış ve Türkçemizi özleştirme yolunda yoğun bir faaliyete girişilmiştir. Bu yoğun faaliyetler sonucunda da Türkçe, yabancı terimlerin boyunduruğundan kurtarılarak öz benliğine kavuşturulmaya başlanmıştır. Türkçe açısından Türk terimciliğinin en parlak dönemi, 1934-1950 yıllarını kapsamaktadır. Bu tarihten sonra terimlerde görülen yabancılaşma tekrar kendini göstermiş, Batı dillerinden gelen terimler özgün biçimleriyle dile mal edilerek Türkçede etkisini artırmaya başlamıştır.

Terimler bilim, teknik, sanat, meslek dallarıyla ya da çeşitli konularla ilgili özel ve belirli kavramları karşılayan sözcüklerdir. Dilin söz varlığı içerisinde yer alsalar da genel sözcüklerden farklı bir görünüm arz eden terimler, belirli bir alanda çalışan araştırmacılarca, sanatçılarca, meslek mensuplarınca bir uzlaşma sonucunda benimsenmiş, yalnızca bu kişiler için bir anlam bildiren özel adlandırmalardır. Bu yönüyle terimler özel adlara benzer. Çocuk dünyaya geldiğinde ona verilen ad nasıl sorgulanmadan ve tartışılmadan benimsenirse, bu ad yalnızca o kişiyi tanıyanlar için bir anlam ifade ederse kavramlar için türetilen terimler de böyledir. Terimlerin yaygınlaşması için benimsenmeleri, benimsenmeleri için de uzlaşmayla belirlenmeleri esastır (Akalin vd., 2015: 7).

Herhangi bir sebeple toplum hayatına aktarılan yeni bir bilgi, dil içinde yeni bir kelime veya terimi zorunlu kılmaktadır. Bazen aktarılan kavram veya nesne yeni dâhil olduğu toplumun kullandığı dilin imkânları ile adlandırılmakta, bazen de buna imkân ya da fırsat bulunamadığı için adı ve terimleriyle birlikte alınmaktadır. Sinema terimleri; *aktör, aktris, drama, dublaj, figüran vb.* Müzik terimleri; *bariton, senfoni, soprano vb.* Ticaret ve bankacılık terimleri; *çek, döviz, enflasyon vb.* (Zülfikar, 1991: 12-13). Bu bağlamda, Türkler için büyük önem arz eden ve evrensel bir niteliğe sahip olan askerlikle ilgili temel olgular da dillerin söz varlığında bu tür ilişkilerin en önemli yansıma alanlarından birisi olmuştur. Türk askerî terminolojisi, bir yandan ulusal birikimlerin ürünü ve Türk dilinin ifade aracı iken diğer yandan ise evrensel harp bilimlerinin bir parçası olmuştur.

Türk tarihi boyunca kazanılan askerî birikimler, nesilden nesile, komutandan komutana, kurumdan kuruma kesintisiz biçimde aktarılarak bugüne ulaşmıştır. Türkçe kökenli askerî terimler bu birikimlerin

en önemli taşıyıcılarıdır. Türk Silahlı Kuvvetlerinin, kaynağını Eski Türkçe döneminden alan, Osmanlı Türkçesi ile biçimlenen ve son şekli modern Türkiye Türkçesi ile verilen bir askerî ifade ve üslubu, geniş bir terminolojisi ve yine aynı dönemden bugüne intikal eden kurumsal kültürü vardır. Arapça, Farsça, Fransızca ve İngilizce serbest kopyalar ve anlam kopyaları; aslında kökleri ve izleri runik yazılı metinlerde ve Karahanlıca metinlerde açıkça yer alan Türk askerî terminoloji geleneğinin esasını değiştirememiştir (Eker, 2007: 3-5).

Bu çalışmada esas olarak *Türkçe Sözlük*'te yer alan yabancı kökenli askerlik terimleri tespit edilerek ses bilgisi, anlam bilgisi ve köken bilgisi yönünden incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmada üzerinde durulan terimler, sırasıyla *Almancadan Alıntı Terimler*, *Arapçadan Alıntı Terimler*, *Farsçadan Alıntı Terimler*, *Fransızcadan Alıntı Terimler*, *İngilizceden Alıntı Terimler*, *İtalyancadan Alıntı Terimler*, *Macarcadan Alıntı Terimler*, *Rumcadan Alıntı Terimler* konu başlıkları altında alfabetik bir düzene bağlı kalınarak ayrı ayrı maddeler hâlinde ele alınmıştır. Yabancı dilden alınan bir kökten Türkçe yapım eklerini alarak türetilmiş terimler ise çalışmaya dâhil edilmemiştir. Çalışmada bahsi geçen terimlerin anlamları ve kullanımına dair örneklerde *Türkçe Sözlük*'ün 11. baskısına; kökenine dair yapılan saptamalarda ise genellikle Nişanyan'ın *Sözlerin Soyağacı Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü* adlı çalışmasında yapmış olduğu değerlendirmelere bağlı kalınmış, sözcüğün kökeni konusunda farklı görüşlerin tespit edilmesi durumunda bu görüşler de ek açıklamalarla belirtilmiştir.

Çalışma kapsamında 148 yabancı kökenli askerlik terimine yer verilmiştir. Bu terimlerin dillere göre dağılımı şu şekildedir: 3 Almanca, 70 Arapça, 14 Farsça, 35 Fransızca, 8 İngilizce, 15 İtalyanca, 1 Macarca, 2 Rumca. Terimlerden bazılarının kökeninin hangi dil olduğu veya Türkçe olup olmadığı konusunda pek çok farklı görüşün bulunduğu görülmüştür.

1. Almancadan Alıntı Terimler

general [l ince] a. (Alm. *General* < Fr. *générale*) ask. Kara ve hava kuvvetlerinde albaylıktan sonra gelen ve mareşalliğe kadar olan yüksek rütbeli subaylara verilen genel ad: “Doğrusu ben o zamana kadar bu kadar zarif ve centilmen bir Türk generali görmemiştim.” -İ. A. Gövsa.

[Köken: *Türkçe Sözlük*'te Almanca *General* sözcüğünden alıntılanan terim, köken olarak Fransızca *générale* sözcüğünden alıntıdır. Fransızca sözcük, Fransızca *capitaine général* "genel kumandan" sözcüğünün dişilidir. Bu sözcük, Fransızca *général* "genel" sözcüğünden türetilmiştir. Fransızca sözcük, Latince *generalis* "soya ait, genel" sözcüğünden evrilmiştir. Latince sözcük, Latince *genus*, *gener-* "soy, ırk" sözcüğünden +*al* ekiyle türetilmiştir.]

► Ek açıklama: *General* sözcüğü ve bileşikleri, Türk ordusunda 26/11/1934 tarihli kanunla resmi kullanıma girmiş; bu vesileyle telaffuz, Almancaya uygun olarak düzeltilmiştir. Kullanımda *general* biçimine 1960'lara dek rastlanır (Nişanyan, 2012: 206).

→ Sözcüğün Kâmûs-ı Türkî içerisinde Fransızca telaffuza uygun olarak *ceneral* biçiminde verildiği ve “1. *Ecnebî askerlerinin müşîr ve ferik ve mîr-livâ rütbesinde bulunan erkânına verilen unvandır. 2. Umûmî, baş, ser: ceneral konsolos = baş şehbender.*” şeklinde anlamlandırıldığı görülmektedir (Şemseddin Sâmî, 2015: 484). Güncel Türkçede Almanca telaffuzu ile *general* şeklinde kullanılan sözcük, günümüzde yalnızca “kara ve hava kuvvetlerinde albaylıktan sonra gelen ve mareşalliğe kadar olan yüksek rütbeli subaylara verilen genel ad” olarak tanımlanmaktadır. Bu durum, sözcüğün Kâmûs-ı Türkî içerisinde yer alan ikinci anlamı olan “*umûmî, baş, ser: ceneral konsolos = baş şehbender*” anlamını güncel Türkçede yitirerek anlam daralmasına uğradığının bir göstergesi niteliğindedir. Ayrıca, söz konusu iki farklı telaffuza da bakıldığında sözcüğün farklı zamanlarda hem Fransızcadan hem de Almancadan ödünçlenmiş olduğu söylenebilir.

* *Generallik*: a. 1. General rütbesi. 2. General olan kimsenin görevi ve makamı (Ayverdi, 2010: 413).

manga (I) a. (Alm. *Manga* < İt. *banco*) ask. 1. On kişilik asker birliği: “Ormanın kıyısından dönen yoldan, neredeyse bir manga silahlı adam çıktı.” -N. Cumalı. 2. Savaş gemilerinde deniz erlerinin yattığı

koğuş.

[Köken: *Türkçe Sözlük*'te Almanca *Manga* sözcüğünden alıntılanan terim, köken olarak İtalyanca *banco* "1. sıra, banko, oturma yeri, 2. eski gemilerde kürekçilerin oturduğu sıra, kürekçi takımı" sözcüğünden alıntıdır.]

► Ek açıklama: Esasen bahriye tabiri iken en geç 20. yy. başlarında kara kuvvetlerinde de kullanılmaya başlamıştır (Nişanyan, 2012: 385).

mavzer *a.* (Alm. *Mauser*) [Yapımcısı Wilhelm von Mauser'ın adından (Püsküllüoğlu, 2012: 1355)] *ask. esk.* Atış hızı dakikada ortalama altı mermi olan ve orduda kullanılan bir tüfek tipi: "*Şimdi de kucağında evirip çevirdiği İngiliz malı, kız gibi mavzerine bakıyor, gözlerini ondan ayırmıyordu.*" -T. Buğra.

[Köken: *Mauser* "silah markası" ticari markasından alıntıdır. Bu sözcük, Wilhelm von Mauser "Alman mucit ve sanayici (1838-1914)" özel adından türetilmiştir.]

► Ek açıklama: Silah, ilk defa 1897 Türk-Yunan Harbi esnasında kullanılmıştır (Nişanyan, 2012: 393).

2. Arapçadan Alıntı Terimler

bakaya (بقايا) *a.* (Ar. *baqiyye* "geri kalan, artan"ın çoğul şekli *beḳāyā*) 1. *ask.* Askerlik çağına girenlerden son yoklamalarını yaptırarak askerlik kararı aldıkları hâlde çağrıldıklarında gelmeyen veya gelip de kıtalarına gitmeden toplandıkları yerlerden ayrılanlar. 2. *ekon.* Ait olduğu yıl içinde toplanamayıp ertesi yıla kalan vergiler. 3. *esk.* Kalıntılar.

[Köken: Arapça *bky* kökünden gelen *baḳāyā* بقايا "kalanlar, artanlar" sözcüğünden alıntıdır. Arapça sözcük, Arapça *baqiya(t)* بقية "kalan" sözcüğünün *fa'ālā* vezninde çoğuludur.]

* *Bakaya kalmak:* Herhangi bir sebepten dolayı askere gitmesi gecikmiş olmak (Ayverdi, 2010: 107).

bedel (بدل) *a.* (Ar. *bedel*) 1. Değer, fiyat, kıymet. 2. Bir şeyin yerini tutabilen karşılık. 3. Başkasının adına ve onun parası ile hacca giden kimse. 4. *sf.* Eşit, denk. 5. *ask.* Askerlik yapmamak veya yapılacak süreyi kısaltmak isteyenlerin devlete ödedikleri para. 6. Bir ücret karşılığında çalışan kimse.

[Köken: Arapça *bdl* kökünden gelen *badal* بدل "eşdeğer, karşılık" sözcüğünden alıntıdır.]

* *Bedelci:* *a. esk.* Askerlerin tayin pusulalarını alıp satarak ticaret yapan kimse (Ayverdi, 2010: 127).

* *Bedelcilik:* *a. esk.* Askerlerin tayin pusulalarını toplayıp satmak sûretiyle ticaret yapma işi (Ayverdi, 2010: 127).

* *Bedelli:* *sf.* Devlete bedel ödeyerek kısa hizmet gören (asker) (Ayverdi, 2010: 127).

* *Bedelli askerlik:* Bedel ödenerek yapılan kısa süreli askerlik (Ayverdi, 2010: 127).

* *Bedel tutmak:* *esk.* Para ile kendi yerine askerlik hizmetini görecektir bir kimse tutmak (Ayverdi, 2010: 127).

* *Bedel vermek:* Askerlik hizmetini kısa yapmak veya hiç yapmamak için devlete tayin edilen miktarda para ödemek (Ayverdi, 2010: 127).

* *Bedel-i askerî:* Tanzimat'tan sonra Müslüman olmayan tebaanın askerlik hizmetine karşılık ödediği para, cizye yerine alınan vergi (Ayverdi, 2010: 127).

* *Bedel-i nakdî:* Askere gitmemek için ödenen, şartları ve miktarı bir kanunla belirlenmiş olan para (Ayverdi, 2010: 127).

* *Bedel-i şahsî:* *esk.* Askerlik yapmak istemeyen birinin maaşla kendi yerine gönderdiği kimse (Ayverdi, 2010: 127).

celp (جلب) *a.* (Ar. *celb*) 1. *ask.* Askerlik görevini yapmaya çağırma. 2. *huk.* Çağrı belgesi. 3. *esk.* Getirtme, kendi üzerine çekme.

[Köken: Arapça *clb* kökünden gelen *calb* جلب "getirme, (mal, hayvan) nakletme, (ticari eşya) ithal etme" sözcüğünden alıntıdır. Arapça sözcük, Arapça *calaba* جلب "beriyeye çekti, getirdi" fiilinin *fa'l* vezninde mastarıdır.]

cenah (جناح) *a.* (Ar. *cenāḥ*) *esk.* 1. Kuş kanadı. 2. Kol, pazı. 3. Yan, taraf. 4. *ask.* Kanat: "*Ben takımım*

beraber taburun sağ cenahını himaye için tepelere çıktım.” -Ö. Seyfeddin.

[Köken: Arapça *cnh* kökünden gelen *canāh* جناح "kanat, mecazen kol, bir şeyin iki yanı, sağ ve sol" sözcüğünden alıntıdır.]

► Ek açıklama: “cenah < Ar. *canāh* [asıl manası "kuş kanadı" krş. Lat. *ala* "kuş kanadı; ordu cenahı"] (Tietze, 2002: 428).

cep (حبيب) *a.* (Ar. *ceyb* “yaka, yaka açıklığı”ndan) [Şemseddin Sâmî’ye göre, Arapların yaka açığının göğse gelen kısmını kese gibi kullanmaları kelimeye Türkçedeki anlamını kazandırmıştır (Şemseddin Sâmî, 2015: 490).] 1. Genellikle bir şey koymaya yarayan, giysinin belli bir yeri açılarak içine yerleştirilen astardan yapılmış parça. 2. Trafiği kolaylaştırmak, araçların durabilmesine olanak sağlamak için yaya kaldırımları veya şehirler arası yolların kenarlarında bulunan taşıt yanaşma yeri. 3. Cep telefonu. 4. *ask.* Savaş alanının bir yerinde düşmanın geriletilmesiyle ortaya çıkan taktik durum, çökertme. 5. *sp.* Otomobil yarışlarında arabaların yarışa başladıkları nokta.

[Köken: Arapça *cyb* kökünden gelen *cayb* حَيْب "1. iki meme arası, kucak, koyun, 2. gömleğin göğüs veya baş geçirilen yarık yeri, 3. matematikte sinüs" sözcüğünden alıntıdır.]

► Ek açıklama: Arapça sözcük, Latince *sinus* "1. kucak, 2. körfez, 3. matematikte sinüs" ile eş anlamlıdır (Nişanyan, 2012: 91).

* *Cep zırhlısı*: Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra savaş gemilerinin ağırlığının sınırlandırılması üzerine Almanlar tarafından yapılan, ağırlığı on bin tonu geçmeyen savaş gemisi (Ayverdi, 2010: 191).

ceph (جبهة) *a.* (Ar. *cebhe*) 1. Bir şeyin veya yapının ön tarafta bulunan bölümü. 2. Belli bir düşünce, istek çevresinde sağlanan beraberlik. 3. *mec.* Yan, yön, taraf. 4. *ask.* Üzerinde savaşın sürdüğü bölge. 5. *den.* Farklı ısıdaki iki su kütleleri arasındaki sınır. 6. *meteor.* Yerde veya daha yükseklerde sıklık, sıcaklık bakımından iki ayrı hava yığınının karşılaştıkları yer.

[Köken: Arapça *cbh* kökünden gelen *cabha(t)* جبهة "alın, *mec.* bir şeyin ön tarafı" sözcüğünden alıntıdır. (NOT: Arapça sözcük, Aramice/Süryanice *gbh* kökünden gelen *gabwah*, *gabhūth* "yüksek yer" sözcüğü ile eş kökenlidir. Bu sözcük, Aramice/Süryanice *gabah* "yüksek veya çıkık olmak" fiilinden türetilmiştir.)]

► Ek açıklama: "Savaş hattı" anlamı 19. yy.’dan önce görülmez (Nişanyan, 2012: 92).

* *Cephe açmak*: Savaş olmayan bir bölgede, savaşa hazırlanmak ve başlamak (Ayverdi, 2010: 191).

* *Cephe bozulmak*: *ask.* Savaşan bir ordunun cephesi düşman tarafından yarılmak (Ayverdi, 2010: 191).

* *Cephe gerisi*: *ask.* Bir savaşta ateş hattının gerisindeki alanlar (Ayverdi, 2010: 191).

* *Cepheden cepheye koşmak*: Durmadan değişik cephelerde savaşmak, yılmak bilmemek (Ayverdi, 2010: 191).

ceride (جريدة) *a.* (Ar. *cerīde*) *esk.* 1. Gazete. 2. Tutanak, kayıt defteri. 3. *ask.* Süvari kolu.

[Köken: Arapça *crd* kökünden gelen *carīda(t)* جريدة "1. soyulmuş şey, soymuk, yonga, 2. yazı tabakası" sözcüğünden alıntıdır. Arapça sözcük, Arapça *carada* جَرَد "soydu" fiilinin *fa’īlā(t)* vezninde sıfat dişilidir.]

divanîharp (ديوان حرب) *a.* (Ar. *dīvān* ve *ḥarb* ile *dīvān-ı ḥarb*) *ask.* Askerî mahkeme: “*Vak’alarım dīvānîharp huzûrunda okundu.*” -R. N. Güntekin.

► Ek açıklama: Dīvān-ı harpler 21 Şevval 1286 tarihli eski Askerî Ceza Kanunu’nun 48’inci maddesine göre beş askerden teşkil edilirdi (Devellioğlu, 2007: 189).

efrat (افراد) *a.* (Ar. *ferd*’in çoğul şekli *efrād*) *esk.* 1. Bireyler, fertler. 2. *ask.* Erler, erat: “*Efrattan bedel alınıp alınmayacağına dair merkezden emir gelmişti.*” -Y. K. Karaosmanoğlu.

[Köken: Arapça *frd* kökünden gelen *afṛād* أفراد "bireyler" sözcüğünden alıntıdır. Arapça sözcük, Arapça *fard* فرد "birey" sözcüğünün *af’āl* vezninde çoğuludur.]

• Efrād-ı askeriyye: Askerî erler (Devellioğlu, 2007: 206).

• Efrād-ı müstebdele: Muvazzaf askerlik hizmetini bitiren efrād (Devellioğlu, 2007: 206).

- Efrâd-ı redife: *tar*. Osmanlı ordusunda nizamiye hizmetini bitiren erler (Devellioğlu, 2007: 206).

emirber (امربر) *a.* (Ar. *emr* ve Far. *ber* “götüren, alan” ile *emr-ber*) *ask. esk.* Emir eri: “Paşa o gün konuşmasına başlamazdan önce emirberlerine gene iki kahve emretti.” -R. E. Ünaydın.

[Köken: “emirber” sözcüğü, Arapça *amr* أمر "emir, buyruk" ve Farsça *bar* "getiren, taşıyan" sözcüklerinin bileşiğidir.]

- Ek açıklama: *emirber* sözcüğü, Dil Devrimi dönemi sonrasında evrilerek yerini Türkiye Türkçesindeki *emir eri* deyimine bırakmıştır (Nişanyan, 2012: 161).

erkân (اركان) *a.* (Ar. *rukn* “direk, esas”ın çoğul şekli *erkân*) 1. Bir topluluğun ileri gelenleri, büyükler, üstler. 2. Yol, yöntem. 3. *ask.* General veya amiral aşamasındaki askerler.

[Köken: Arapça *rkn* kökünden gelen *arkân* أركان "direkler, destekler, prensipler, usuller" sözcüğünden alıntıdır. Arapça sözcük, Arapça *rukn* ركن "direk, destek, sütun" sözcüğünün *af'al* vezninde çoğuludur.]

- Erkân-ı askeriyye: Yüksek rütbeli zabıtlar, subaylar (Devellioğlu, 2007: 228).

erkânıharp (اركان حرب) *a.* (Ar. *erkân* ve *harb* ile *erkân-ı harb*) *ask. esk.* Ordu birliklerinin savaşa hazırlanması ve savaşta yönetilmesi gibi hususları yürütmek üzere harp akademilerinde belli bir eğitimin geçirilerek yetiştirilen subay, kurmay: “Kismetin yokmuş, erkânıharp olamamışsın.” -Ö. Seyfeddin.

- Ek açıklama: *Erkân-ı Harbiye-i Umumiye* (Genelkurmay) dairesi, 1880’lerde Müşir von der Goltz Paşa öncülüğünde kurulmuştur (Nişanyan, 2012: 169).

• Erkân-ı harbiyye (اركان حربيه) *a.* (Ar. *erkân* ve *harbiyye* “savaşla ilgili” ile *erkân-ı harbiyye*) *ask.* Meslek ihtisası görmüş zabıtlar, subaylar grubu (Devellioğlu, 2007: 229).

• Erkân-ı harbiyye-i umûmiyye: Ordunun sevk ve idaresiyle meşgul en yüksek askerî makam, genelkurmay (Devellioğlu, 2007: 229).

- Erkân-ı harb zabiti: Meslek ihtisası görmüş zabıt, kurmay subay (Devellioğlu, 2007: 229).

ferik (II) (فريق) *a.* (Ar. *ferîk* “insan topluluğu”) *ask. esk.* 1. Tümgeneral. 2. Korgeneral.

[Köken: Arapça *frk* kökünden gelen *farîk* فريق "askeri birlik, müfreze, bölük" sözcüğünden alıntıdır. Arapça sözcük, Arapça *faraka* فَرَقَ "ayırdı" fiilinden alıntıdır.]

* *Ferik-i evvel*: Korgeneral (Ayverdi, 2010: 377).

* *Ferik-i sâni*: Tümgeneral (Ayverdi, 2010: 377).

fırka (فرقه) *a.* (Ar. *fırka*) *esk.* 1. İnsan topluluğu, bölük, cemaat, tâife: “Reh-i sıratıta o fırka-i ehl-i nâr kalır” -Nâilî. 2. Parti (I): “İttihat ve Terakkî yalnız bir siyâsî fırkanın adı değildir.” -A. Hâşim. 3. *ask.* Tümen: “Kemâleddin Sâmî, İstanbul’da onuncu fırka kumandanı olduğu zaman bütün gün vazifesini gördükten sonra geceleri de ihtilâli hazırlardı.” -H. E. Adıvar.

[Köken: Arapça *frk* kökünden gelen *fırka(t)* فرقة "ayrışan insan grubu, bölük, hizip, fraksiyon" sözcüğünden alıntıdır. Arapça sözcük, Arapça *faraka* فَرَقَ "ayırdı" fiilinin *fi'la(t)* vezninde ism-i merresidir.]

- Fırka-i askeriyye: Tümen (Devellioğlu, 2007: 265).

harbiye (حربيه) *a.* (Ar. *harbî* “savaşla ilgili”den *harbiyye*) *ask.* 1. Savaşla ilgili işler. 2. (*Mekteb-i Harbiyye*’den kısaltma yoluyla) Subay yetiştiren askerî yüksek okul, kara harp okulu.

* *Harbiye nezâreti*: Osmanlı Devleti’nde Millî Savunma Bakanlığı (Ayverdi, 2010: 472).

harekât (حركات) *a.* (Ar. *hareket*’in çoğul eki *-ât* almış şekli *harekât*) *esk.* 1. Davranışlar, işler. 2. *ask.* Belli bir amaç gözetilerek bir askerî birliğe yaptırılan manevra, çarpışma, çevirme, kovalama vb. işler: “İzmir harekâtı on beş gün içinde amacına ulaştı.”

[Köken: Arapça *hrk* kökünden gelen *harakât* حركات "hareketler" sözcüğünden alıntıdır. Arapça sözcük, Arapça *haraka(t)* حركة sözcüğünün çoğuludur.]

harp (حرب) *a.* (Ar. *ḥarp*) *ask.* Savaş: “*Bu, resmen harp ilan olunmaksızın savaş kapısını açmak demektir.*” -N. F. Kısakürek.

[Köken: Arapça *ḥrb* kökünden gelen *ḥarb* حرب "1. savaşma, çarpışma, 2. savaş" sözcüğünden alıntıdır.]

• Ek açıklama: Krş. Arapça *ḥarba(t)* "kısa mızrak"; Aramice/Süryanice *ḫarbā*, İbranice *ḫāreb* "kılıç"; Akatça *ḫarbu* "bir tür kesici savaş aleti" (Nişanyan, 2012: 229).

* *Harp açmak*: (Bir devlet diğer bir devlete karşı) Savaş durumuna geçtiğini resmen bildirmek, savaş açmak (Ayverdi, 2010: 476).

* *Harp akademisi*: *ask.* Türk Silahlı Kuvvetleri için kurmay subay ve kumandan yetiştiren okul (Ayverdi, 2010: 476).

* *Harp çıkmak (patlamak)*: Devletler birbiriyle savaşa tutuşmak (Ayverdi, 2010: 476).

* *Harp dairesi*: Ordunun savaş esnasında ihtiyacı olan şeylerin sağlanmasıyla görevli daire. [Bu iş şimdi ordu ikmal ve tedarik dairesince yapılmaktadır] (Ayverdi, 2010: 476).

* *Harp darp*: Savaşma, mücadele (Ayverdi, 2010: 476).

* *Harp malulü*: Savaşta yaralanmış ve sakat kalmış kimse, malul gazi (Ayverdi, 2010: 476).

* *Harp okulu*: Türk Silahlı Kuvvetlerine subay yetiştiren yüksek okul, Harbiye (Ayverdi, 2010: 476).

* *Harp zengini*: Savaş zamanında fırsattan istifade ederek aşırı zengin olan kimse (Ayverdi, 2010: 476).

* *Harbe girmek*: Başka bir devletle savaş hâline geçmek, çarpışmaya girmek (Ayverdi, 2010: 476).

* *Harb-i umûmi*: Dünya savaşı (Ayverdi, 2010: 476).

• Bilâ-harb: Savaşız, savaş açmadan (Devellioğlu, 2007: 327).

• Dâr-ül-harb: Savaş yeri, İslam elinde olmayan yerler (Devellioğlu, 2007: 167).

• Dîvân-ı harb (harp dîvanı): Askerî mahkeme (Devellioğlu, 2007: 189).

• Erkân-ı harb: Kurmay (Devellioğlu, 2007: 229).

• Fenn-i harb: Savaş bilgisi (Devellioğlu, 2007: 256).

• İ'lân-ı harb: Savaş açma (Devellioğlu, 2007: 427).

• Meydân-ı harb: Savaş meydanı (Devellioğlu, 2007: 638).

• Yâver-i harb: Büyük kumandan, emir subayı (Devellioğlu, 2007: 1157).

• Harb-cû (حربجو) *birl. sf.* (Far. *cû* "arayan" ile) Savaş arayan, kavga çıkarmaya istekli olan (Devellioğlu, 2007: 327).

• Harben (حرباً) *zf.* (*ḥarb*'in tenvinli şekli) Harbetmek suretiyle, savaşarak, döğüşerek (Devellioğlu, 2007: 327).

• Harb-gâh (حربگاه) *tür. a.* (Far. yer bildiren *-gâh* ekiyle) Harb yeri, savaş meydanı (Devellioğlu, 2007: 327).

• Harbî (حربى) *sf. ve a.* (Ar. *ḥarb* ve nispet eki *-î* ile *ḥarbî*) 1. *sf.* Harbe mensup, harble ilgili. 2. *a.* Harbe, tüfek doldurmaya yarayan demirden veya ağaçtan yapılmış çubuk. [aslî "harbe"dir] (Devellioğlu, 2007: 327).

• Harbî yer: Savaşla alınan ve askerle yönetilen yer (Devellioğlu, 2007: 327).

hücumbot: *a.* (Ar. *hucûm* ve İng. *boat* ile) *ask.* Görevi saldırmak olan, torpidolarla donatılmış, keşif ve karakol görevlerini de yapan, çok hızlı, küçük savaş gemisi.

içtima (اجتماع) *a.* (Ar. *cem* "toplamak, biriktirmek"ten *ictimā*) 1. *ask.* Askerlerin silahlı ve donatılmış olarak toplanmaları. 2. *gök b.* Kavuşum 3. *esk.* Toplanma, toplantı: “*Bu gece mühim ve gizli bir içtima var.*” -E. M. Karakurt.

[Köken: Arapça *cm* kökünden gelen *ictimā* اجتماع "toplanma, toplantı, topluluk" sözcüğünden alıntıdır. Arapça sözcük, Arapça *cama* 'a جَمَعَ "topladı" fiilinin *ifti 'āl* vezninde mastarıdır.]

ihata (احاطه) *a.* (Ar. *ḥavṭ* – *ḥiṭa* "kuşatmak"tan *iḥāṭa*) *esk.* 1. *ask.* Kuşatma 2. *mec.* Kavrayış, anlayış: “*Biz zengin burjuvalıkla değil, irfan ve ihatamızla övünüyoruz.*” -A. H. Çelebi

[Köken: Arapça *ḥwt* kökünden gelen *iḥāṭa(t)* احاطة "etrafını çevirme, kuşatma" sözcüğünden alıntıdır. Arapça sözcük, Arapça *ḥāṭa* حاط "çevirdi, çit çekti" fiilinin *if'āla(t)* vezninde mastarıdır.]

ikmal [l ince] (اكمال) *a.* (Ar. *kemāl* “tam olmak”tan *ikmāl*) 1. Eksik bir şeyi tamamlama, daha iyi duruma getirme, bütünleme: “Kolordu ikmaliyle ilgili bir iş için görevli olarak gelmiş.” -A. İlhan. 2. Bitirme. 3. *ask.* Geri hizmet. 4. *ed.* Cümlelerin, dizinin anlamını sonra gelen cümle veya dize ile tamamlama. [Köken: Arapça *kml* kökünden gelen *ikmāl* اكمال "bütünleme, tamamlama, kemale erdirmeye" sözcüğünden alıntıdır. Arapça sözcük, Arapça *kamala* كمل "bütün idi, erdi" fiilinin *if'āl* vezninde mastarıdır.]

inzibat (انضباط) *a.* (Ar. *zabt* “yakalamak, düzenlemek”ten *inzibāt*) 1. Sıkı düzen. 2. Gözaltında tutma. 3. *ask.* Silahlı kuvvetlerde, ordudaki düzeni sağlamak amacıyla görevlendirilmiş er: “*İnzibat eri. İnzibat çavuşu. İnzibat subayı.*”

[Köken: Arapça *dbt* kökünden gelen *inḍibāt* انضباط "denetim, kontrol altında olma" sözcüğünden alıntıdır. Arapça sözcük, Arapça *dabaṭa* ضَبَطَ "korudu, kontrol etti" fiilinin *infi'āl* vezninde mastarıdır.]

► Ek açıklama: Osmanlıca metinlerde görülmeyen bir Arapça sözcük iken, 19. yy.'da yeni anlamla kullanıma sokulmuş ve Arapça kökten türetilmiş Türkçe bir kelime olarak ortaya çıkmıştır (Nişanyan, 2012: 268).

→ Lehce-i Osmânî'de “*inzibāt*” sözcüğü, Yeni Osmanlıcada “*disiplin*” anlamına gelen “*zapt u rapt*” şeklinde görülmektedir: “*inzibāt: Zabt u rapt, mazbutiyet, hüsn-i nizām.*” (Ahmed Vefik Paşa, 2000: 666).

• *İnzibâtî* (انضباطي) *sf.* (nispet eki *-î* ile) *İnzibat*'a ait, *inzibatla* ilgili: “*İnzibâtî cezâ.*” “*İnzibâtî tedbirler.*” (Devellioğlu, 2007: 444).

• *İnzibâtiyye* (انضباطية) *sf.* *İnzibâtî* kelimesinin tamlamalarda ortaya çıkan aynı manadaki müennes şekli: “*Kuvve-i inzibâtiyye: Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul Hükümeti'nin Kuvâ-yi Milliye'ye karşı kurduğu askeri örgüt.*” (Devellioğlu, 2007: 444).

istihkâm (استحکام) *a.* (Ar. *hukm* > *iḥkām* “sağlamlaştırmak”tan *istihkām*) *ask.* 1. Düşman saldırısını durdurmak, düşmana karşı savunma yapmak amacıyla düzenlenmiş yer: “*Meğer tel örgülerin gerisindeki istihkâmlara gelmişim.*” -A. Gündüz. 2. *İstihkâm* işleriyle uğraşma, *istihkâmcılık*: “*İstihkâm eri.*” “*İstihkâm subayı.*”

[Köken: Arapça *hkm* kökünden gelen *istihkām* استحکام "pekiştirme, güçlendirme, tahkim etme, savunma için hazırlama" sözcüğünden alıntıdır. Arapça sözcük, Arapça *hakama* حَكَمَ "yargıladı" fiilinin *istif'āl* vezninde mastarıdır.]

* *İstihkâmcılık*: *a.* Orduda *istihkâm* sınıfının yaptığı iş (Ayverdi, 2010: 578).

* *İstihkâm sınıfı*: *ask.* Savaş için gerekli köprü, yol ve siperleri yaparak, tahrip, engelleme gibi hizmetler görerek savaşan birliklerin hareket ve savunma gücünü artıran askerî sınıf (Ayverdi, 2010: 578).

• *İstihkâmât* (استحکامات) *a.* (Ar. çoğul eki *-ât* ile) 1. *İstihkâm*lar. 2. Siperler (Devellioğlu, 2007: 457).

• *İstihkâmât-ı cesîme*: *ask.* Bir kısmı taş, bir kısmı topraktan yapılarak, zırhla donatılabilecek yolda yapılmış ve ateşli silahlarla donatılmış olan büyük siperler, sığınaklar (Devellioğlu, 2007: 457).

• *İstihkâmât-ı dâhile*: *ask.* Bir *istihkâm*ın iç tarafında, gerektiği zaman yapılan mustakil sığınaklar (Devellioğlu, 2007: 457).

• *İstihkâmât-ı dâime*: *ask.* (bk. *istihkâmât-ı cesîme*).

• *İstihkâmât-ı hafife*: *ask.* Savaşta, kısa zamanda yapılan sığınaklar (Devellioğlu, 2007: 457).

• *İstihkâmât-ı mutavassıta*: *ask.* “*İstihkâmât-ı muttasıla*” ile “*istihkâmât-ı münferide*” arasında yapılan sığınaklar (Devellioğlu, 2007: 457).

• *İstihkâmât-ı muttasıla*: *ask.* Birbirine bağlı ve bitişik olan sığınaklar olup çok zaman şehirlerin etrafına firdolayı yapıdır (Devellioğlu, 2007: 457).

• *İstihkâmât-ı muvakkate*: *ask.* Evvelce muvakkat yapılan, büyük ve taş kısımları olan sığınaklar (Devellioğlu, 2007: 457).

• *İstihkâmât-ı münferide* veya *munfasıla*: *ask.* Savaş alanının ötesinde berisinde yapılan sığınaklar (Devellioğlu, 2007: 457).

istirdat (استرداد) *a.* (Ar. *redd* “sahibine geri vermek”ten *istirdād*) *esk.* 1. Geri alma: “*Ârif ol dest-güşây olma atâ-yı çarha / Ne atâ eyler ise âhir eder istirdād*” -Nâbî. 2. *ask.* Bir yeri yeniden ele geçirme, geri

alma, kurtarma.

[Köken: Arapça *rdd* kökünden gelen *istirdād* إسترداد "geri isteme, geri alma" sözcüğünden alıntıdır. Arapça sözcük, Arapça *radda* رَدَّ "geri çevirdi" fiilinin *istif'āl* vezninde mastarıdır.]

kademe (قدمه) *a.* (Ar. *kademe*) 1. Aşama, basamak, derece: “*Ben merdivenin ikinci veya üçüncü kademesinden aşağı tekerleniverdim*” -M. Nâci. 2. ask. Motorlu araçların bakım ve onarım işlerinin yapıldığı birim, bakımevi.

[Köken: Arapça *qdm* kökünden gelen *qadama(t)* قَدَمَة "basamak" sözcüğünden alıntıdır. Arapça sözcük, Arapça *qadama* قَدَم "adım attı, ayak bastı" fiilinin *fa'ala(t)* vezninde ism-i merresidir.]

kalpgâh [l ince] (قلبگاه) *a.* (Ar. *qalb* ve Far. yer bildiren *-gâh* ekiyle *qalb-gâh*) 1. esk. Canevi: “*Bey, kalpgâhına kurşun dokunmuş arslan gibi bir müthiş sadâ ile yerinden fırladı, tüyleri ürperdi.*” -N. Kemal. 2. ask. Ordunun sağ ve sol kanatları arasında yer alan ve komutan ile çevresindekilerin bulunduğu merkez birliklerden oluşan bölüm: “*Düşmanın kalpgâhına hücum etti.*” –Ş. Sami.

→ Farsçada kelime türetimi, ön ya da son eklerle yapılır. Bunların arasında en yaygın kullanılan eklerden biri olan, isimden isim yapma eki -گاه, -گه (gâh, -geh); yer ve zaman isimleri yapımında kullanılır. Örneğin: “اوردوگاه” > ordugâh: ordunun bulunduğu yer.”

karargâh (قرارگاه) *a.* (Ar. *qarâr* ve Far. yer bildiren *-gâh* ekiyle *qarâr-gâh*) 1. ask. Bir birlik veya kurumun, kumandan ile yardımcı şube ve bölümlerinden oluşan kuruluş. 2. ask. Ordunun uzun bir süre veya geçici olarak konakladığı yer: “*Siper başları, büyük karargâhın etrafı hep nöbetçi dolu idi.*” -Ö. Seyfeddin. 3. esk. Durulan veya kalınan yer: “*Mor dağlara karargâhlar kurulur / Eteğinde bölük bölük durulur*” -B. S. Erdoğan.

[Köken: Farsça *qarârgâh* قرارگاه "durma yeri, makam, mesken" sözcüğünden alıntıdır. Farsça sözcük, Arapça *qarâr* قرار "durma, konaklama" ve Farsça *gâh* گاه "yer" sözcüklerinin bileşiğidir.]

kıta (قطعه) *a.* (Ar. *qit'a* “parça, bölüm”) 1. coğ. Yeryüzündeki altı büyük kara parçasından her biri, ana kara: “*Avrupa kıtası.*” “*Asya kıtası.*” 2. ask. Askerlerin bir komutanın emrinde bir araya gelmesinden oluşan birlik: “*Trakya'da, Anadolu'dan gelecek yeni kıtalara intizar edilmektedir.*” -F. R. Atay. 3. ed. Dörtlük: “*Abdülkadir Efendi'nin yazdığı tarih kıtasını aynen buraya geçirmekte bir fayda yok.*” -B. Felek. 4. Parça, tane: “*İki kıta mektup.*”

[Köken: Arapça *qit'a* kökünden gelen *qit'a(t)* قِطْعة "bölük, kısım, kesim, askeri birlik, coğrafyada kıta, şiirde bölüm, paragraf" sözcüğünden alıntıdır. Arapça sözcük, Arapça *qata'a* قَطَعَ "kesti" fiilinin *fi'la(t)* vezninde ism-i merresidir.]

kıtaat (قطعات) *a.* (Ar. *qit'a*'nın çoğul eki *-ât* almış şekli *qita'ât*) esk. 1. Kıtalar, ana karalar: “*Kitaât-ı arz.*” “*Kitaât-ı askeriyye.*” 2. ask. Asker birlikleri.

kuvvet (قوت) *a.* (Ar. *kuvvat*) 1. Fiziksel güç, takat: “*Bu kadar cesur bir hamleye yetecek kuvvetim yok.*” -Y. Z. Ortaç 2. Şiddet, zor, cebir: “*Kuvvet kullanmak.*” 3. Yetke, erk, nüfuz. 4. Dayanımlı olma durumu. 5. Bir ülkenin silahlı gücü. 6. mec. Güç: “*Hâlbuki devlet kuvvetlerinin yerini hangi şahsi kuvvet tutabilirdi?*” -F. R. Atay. 7. fiz. Durgunluğu harekete veya hareketi durgun bir duruma çeviren etken, direnci kıran veya direnç doğuran özellik. 8. mat. Bir niceliğin kendisi ile çarpılarak yükseltildiği derecelerden her biri: “*2x2x2=23 denkleminde, 3 sayısı 2'nin kuvvetini gösterir.*”

[Köken: Arapça *kuww* kökünden gelen *kuwwa(t)* قُوَّة "güç" sözcüğünden alıntıdır. Arapça sözcük, Arapça *kuwwiya* قُوِيَ "güçlü idi, güçlendi" fiilinin *fu'la(t)* vezninde ism-i merresidir.]

* *Kuvvet komutanlığı*: Kara, deniz ve hava kuvvetleri komutanlıklarından her biri (Ayverdi, 2010: 721).

• *Kuvvet-üz-zahr* (arka kuvveti): 1. Yedek kuvvet, arka kuvveti. 2. Dayanılacak olan kimse, şey veya hâl (Devellioğlu, 2007: 532).

levazım (لوازم) *a.* (Ar. *lâzime*'nin çoğul şekli *levâzim*) 1. Değişik iş kollarında gerekli olan şeyler, araç ve

gereçler: “Anadolu şehirleri, kasabaları, köyleri harıl harıl levazım gönderdiler.” -Y. K. Beyatlı. 2. Gerekli araç ve gereçleri sağlayan büro: “Hayri Efendi ayakta bekledi, müsteşar kâğıdı okudu, levazım müdürü ile konuştu.” -M. Ş. Esendal. 3. ask. Ordunun lojistik hizmetinde bulunan bütün malzeme veya bu malzemeyi sağlayan bölüm: “Sağlık, levazım gibi geri hizmetlerde çalıştırılıyor, sedye, karavana taşıyorduk.” -N. Cumalı.

[Köken: Arapça *lzm* kökünden gelen *lawāzim* لوازم "gerekten şeyler" sözcüğünden alıntıdır. Arapça sözcük, Arapça *lāzim* لازم "gerek" sözcüğünün *fawā'il* vezninde çoğuludur.]

* *Levazımcı*: a. ve sf. ask. Levazım sınıfına mensup kimse (Ayverdi, 2010: 742).

* *Levazımcılık*: a. ask. Levazım sınıfından olan kimsenin işi (Ayverdi, 2010: 742).

* *Levazım sınıfı*: Orduya yiyecek, giyecek sağlamak, donatım için gerekli maddeleri tedarik etmek, depolamak, dağıtmak vb. işleri yürütmekle görevli asker sınıfı (Ayverdi, 2010: 742).

levazımat (لوازمات) a. (Ar. *levāzim*'dan çoğul eki -āt ile *levāzimāt*) esk. 1. Gerekenler, lazım olan şeyler: “Çamaşırlarını, elbiselerini, bütün eşya ve levazımatını da İngiltere'den getirtti.” -R. H. Karay. 2. ask. Askerî araç gereçlerin tümü.

→ *levāzim* sözcüğünün çifte çoğul olan *levāzimāt* biçimi, en azından 17. yy.'dan beri Türkçe konuşma dilinde yaygındır (Nişanyan, 2012: 369).

liva (لواء) a. (Ar. *livā*) esk. 1. Sancak: “*Livā-i Osmānī: Osmanlı sancağı. Livā-i zafer: Zafer bayrağı.*” 2. ask. Osmanlı ordusunda iki alaydan meydana gelen askerî birlik, tugay: “*Süvari livalarında uzun hizmeti geçmiş olan Fahrettin Bey...*” -A. İlhan. 3. ask. Bu askerî birliğin kumandanı, mirliva, tuğgeneral.

[Köken: Arapça *lwy* kökünden gelen *livā* لواء "sancak, tuğ, mızrağa sarılı olarak taşınan alamet" sözcüğünden alıntıdır. Arapça sözcük, Arapça *lawā* لوا "sardı, büktü" fiilinden türetilmiştir.]

• *Mir-livā*: ask. Miralay ile ferik arasındaki paşa rütbesi, tuğgeneral (Devellioğlu, 2007: 652).

menzil (منزل) a. (Ar. *nuzūl* “inmek, konmak, konaklamak”tan *menzil*) esk. 1. Yolculukta dinlenmek amacıyla durulan yer, konak. 2. İki konak arasındaki uzaklık. 3. Bir günlük yol. 4. ask. Bir merminin ulaşabildiği uzaklık, erim (I): “*Top menzili.*” 5. ask. Ordunun cephe gerisi işlerinin bütünü. 6. tar. At değiştirmek veya konaklamak için kervanların ve posta tatarlarının indikleri bina veya han. 7. tar. Ok atma yarışlarında erişilen mesafe.

[Köken: Arapça *nzl* kökünden gelen *manzil* منزل "inecek yer, konak" sözcüğünden alıntıdır. Arapça sözcük, Arapça *nazala* نزل "indi" fiilinin *maf'il* vezninde ism-i zaman ve mekâmdır.]

* *Menzil cetveli*: ask. Topların atış menzillerine göre ayarlanırken ne kadar yükseltileceğini gösteren cetvel (Ayverdi, 2010: 798).

* *Menzil emini*: tar. Sefer hâlinde bulunan ordunun yiyecek vb. ihtiyaçlarını karşılamakla görevli kimse, menzilci (Ayverdi, 2010: 798).

* *Menzil sahası*: ask. Cephe gerisi (Ayverdi, 2010: 798).

* *Menzil yürüyüşü*: Askerî birliklerin süratli yürüyüşü (Ayverdi, 2010: 798).

metris (مترس) a. (Ar. *mitrās*'ın çoğulu *metāris*'ten) ask. Askerin çarpışma sırasında korunması için yapılan toprak siper: “*Fakat bu insanların çoğu, metrislerden açılan bir arkebüz yayılımıyla oracıkta yığılıverdiler.*” -İ. O. Anar.

[Köken: Arapça *trs* kökünden gelen *matāris* مترس "siper, hendek, tabya" sözcüğünden alıntı olabilir; ancak bu kesin değildir. Arapça sözcük, Arapça *matars* مترس "siper" sözcüğünün *mafā'il* vezninde çoğuludur. Bu sözcük, Arapça *turs* ترس "daire şeklinde kalkan, disk" sözcüğü ile eş kökenlidir.]

* *Metris tüfeği*: Osmanlı ordusunda metrise giren askerlerin önlerindeki tümsek üzerine koyup kullandıkları bir tür ağır tüfek (Ayverdi, 2010: 811).

* *Metrise girmek*: (Asker veya askerî birlikler için) Topraktan kazılmış siperlerin arkasına çekilmek, sipere kapanmak (Ayverdi, 2010: 811).

mevzi (موضع) a. (Ar. *vaz* “koymak, bir şeyi bırakmak”tan *mevzi*) 1. Yer, mahal. 2. ask. Bir askerî

birliğin yeri veya bu birlik tarafından ele geçirilen bölge. “*Ne olursa olsun, bizim vazifemiz cephaneyi topçu mevzilerine yetiştirmektir.*” -A. Gündüz.

[Köken: Arapça *wāḍ'* kökünden gelen *mawḍi'* مَوْضِع "konma yeri, konum" sözcüğünden alıntıdır. Arapça sözcük, Arapça *waḍa'a* وَضَعَ "koydu, indirdi" fiilinin *maf'il* vezninde ism-i zaman ve mekânıdır.]

* *Mevzi almak*: ask. Bir yerde ateş açmaya hazır duruma gelmek, mevzilenmek (Ayverdi, 2010: 815).

* *Mevzilenmek*: dönüşlü f. (< mevzi+len-mek) ask. Savaş sırasında savunma amacıyla mevziye girmek, bir mevzideki yerini almak (Ayverdi, 2010: 815).

muharebe (محاربة) a. (Ar. *ḥarb* “savaş”tan *muḥārebe*) 1. ask. Savaşta yapılan çarpışmalardan her biri: “*Geceleri bazen öyle bir sessizlik çöküyor ki muharebenin bu yerlerde olduğuna insanın inanamayacağı geliyor.*” -N. F. Kısakürek. 2. mec. Güçlü tartışma.

[Köken: Arapça *ḥrb* kökünden gelen *muḥāraḇa(t)* محاربة "savaşma" sözcüğünden alıntıdır. Arapça sözcük, Arapça *ḥariba* حرب "akın ve talan etti" fiilinin *mufā'ala(t)* vezninde mastarıdır.]

• Muhārebat (محاربات) a. (Ar. çoğul eki *-āt* ile) Harbetmeler, savaşmalar; harbler, savaşlar: “*Muhakkaktır ki sanâyiin terakkîsi muhārebâtı tenkis ediyor.*” -C. Şahâbeddin. (Devellioğlu, 2007: 668).

muharip (محارب) sf. ve a. (Ar. *muḥārebe* “çarpışmak, savaşmak”tan *muḥārib*) ask. 1. Savaşa katılan, savaşan, harbeden (kimse): “*Muhârip sınıf.*” “*Muhârip birlik.*” 2. Savaşmayı ve savaş tekniklerini iyi bilen, savaşmakta usta olan (kimse), savaşçı, cengâver: “*Ankara bana dâima dâsitânî ve muhârip göründü.*” -A. H. Tanpınar.

[Köken: Arapça *ḥrb* kökünden gelen *muḥārib* محارب "muharebe eden, savaşçı" sözcüğünden alıntıdır. Arapça sözcük, Arapça *ḥariba* حرب "akın etti" fiilinin *mufā'il* vezninde etken fiil sıfatıdır.]

• Muhâribeyn (محاربين) a. (Ar. tesniye eki *-eyn* ile) İki muhârib, iki savaşçı. “*Tarafeyn-i muhâribeyn: savaşan iki taraf.*” (Devellioğlu, 2007: 668).

• Muhâribin (محاربين) a. (Ar. çoğul eki *-în* ile) Savaşanlar, muhâribler: “*Şimdiki nazariyyât-ı içtimâiyeye göre gâye-i muhâribin imhâ-yı düşman değil tenkîl-i düşman veya temsîl-i düşmandır.*” -C. Şahâbeddin (Devellioğlu, 2007: 669).

muhrip (مخرّب) sf. (Ar. *ihrâb* “harap etmek”ten *muḥrib* “tahrir eden”) [İng. *destroyer* karşılığı olarak Türkçede türetilmiştir] ask. Torpido, top ve denizaltılara karşı silahlarla donatılmış, küçük, hızlı giden savaş gemisi, destroyer.

[Köken: Arapça *ḥrb* kökünden gelen *muḥrib* مخرّب "tahrir eden" sözcüğünden alıntıdır. Arapça sözcük, Arapça *ḥaraba* خرب "harap oldu" fiilinin *muf'il* vezninde etken fiil sıfatıdır.]

• Ek açıklama: Destroyer tipi gemiler, İngiliz donanmasında 1892'den itibaren kullanılmış ve bunun çevirisi olan *muḥrib* sözcüğü Türkçede 1. Dünya Savaşı'ndan önce kullanıma girmiştir. Geç Osmanlıca kullanımı, İngilizce *destroyer* çevirisidir (Nişanyan, 2012: 422).

• Muhribe (مخرّبه) sf. Muhrib kelimesinin tamlamalarda ortaya çıkan aynı manadaki müennes şekli: “*Kuvâ-yı muhrîbe: Tahrîp eden güçler.*” (Devellioğlu, 2007: 673).

• Muhribîn (مخرّبين) a. (Ar. çoğul eki *-în* ile) Harâbedenler, yıkıp yuğuranlar (Devellioğlu, 2007: 673).

muvażzaf (موظّف) sf. ve a. (Ar. *tavzîf* “görevlendirmek”ten *muvażzaf*) 1. a. ask. Silahlı Kuvvetlerde görev başında olan subay ve astsubaylarla askerlik hizmetini yapan erler. 2. sf. esk. Bir görev ve hizmetle yükümlü olan (kimse).

[Köken: Arapça *wzf* kökünden gelen *muvażzaf* موظّف "görevlendirilmiş kimse, vazifeli" sözcüğünden alıntıdır. Arapça sözcük, Arapça *wazzafa* وظّف "görevlendirdi" fiilinin *mufa'al* vezninde edilgen fiil sıfatıdır.]

* *Muvażzaflık*: a. Muvażzaf olma durumu (Ayverdi, 2010: 861).

• Muvażzafa (موظّفه) sf. Muvażzaf kelimesinin tamlamalarda ortaya çıkan aynı manadaki müennes şekli: “*Asâkir-i muvażzafa: Muvażzaf askerler.*” “*Me'mûrîn-i muvażzafa: Maaşla tayin edilmiş memurlar.*” (Devellioğlu, 2007: 697).

• Muvażzafan (موظّفاً) zf. (*muvażzaf*'ın tenvinli şekli) Vazîfeli olarak (Devellioğlu, 2007: 697).

- Muvazzafın (موظفین) *a.* (Ar. çoğul eki *-în* ile) Muvazzaf'ın çoğulu (Devellioğlu, 2007: 697).
- Muvazzaf zabıtı: Temelli subay (Devellioğlu, 2007: 697).

müfreze (مفرزه) *a.* (Ar. *mufrez*'den *mufreze*) *ask. esk.* Türlü askerî görev ve hizmetlerin yapılması amacıyla küçük birliklerden, belli bir kuruluşa bağlı kalmadan geçici olarak oluşturulan grup: “Dört kişilik müfreze, atlarını durdurmuştu.” -R. H. Karay.

[Köken: Arapça *frz* kökünden gelen *mufraz* مفرز "ayrılmış" sözcüğünden türetilmiştir. Arapça sözcük, Arapça *faraza* فرز "ayrıldı" fiilinin *muf'al* vezninde edilgen fiil sıfatıdır.]

- Müfreze-i askeriyeye: *ask.* Asker kolu (Devellioğlu, 2007: 712).

mülâzım (ملازم) *sf.* ve *a.* (Ar. *mulâzemet* “ayrılmamak, devam etmek”ten *mulâzim*) *esk.* 1. *sf.* Bir işe girmek için bir süre parasız olarak o işe devam eden. 2. *a.* *ask.* Teğmen.

[Köken: Arapça *lzm* kökünden gelen *mulâzim* ملازم "1. eş, ekli, iliştirilmiş, 2. birine bağlı olarak hizmet eden, yardımcı" sözcüğünden alıntıdır. Arapça sözcük, Arapça *lazima* لازم "ilişti, gerekti" fiilinin *muf'al* vezninde etken fiil sıfatıdır.]

* *Mülâzımlık*: *a.* Mülâzım olma durumu (Ayverdi, 2010: 874).

* *Mülâzım-ı evvel*: *ask.* Üstteğmen (Ayverdi, 2010: 874).

* *Mülâzım-ı sâni*: *ask.* Teğmen (Ayverdi, 2010: 874).

- Mülâzımın (ملازمین) *a.* (Ar. çoğul eki *-în* ile) *ask.* Teğmenler (Devellioğlu, 2007: 719).

mülhak (ملحق) *sf.* ve *a.* (Ar. *ilhāk* “katmak, ilave etmek”ten *mulhāk*) *esk.* 1. *sf.* Bir bütüne sonradan katılmış olan, eklenmiş. 2. *a.* *ask.* Bir asker karargâhında subay yardımcısı.

[Köken: Arapça *lhq* kökünden gelen *mulhāk* ملحق "ilhak edilmiş, eklenmiş" sözcüğünden alıntıdır. Arapça sözcük, Arapça *lahāka* لحق "katıldı, eklendi" fiilinin *muf'al* vezninde edilgen fiil sıfatıdır.]

mürettebat (مرتبّات) *a.* (Ar. *muretteb* ve çoğul eki *-āt* ile *murettebāt*) [Türkçede türetilmiştir] 1. Gemi, uçak vb. taşıtlardaki görevlilerin tümü. 2. *ask.* Bir iş için görevlendirilmiş özel birlik.

[Köken: Arapça *rtb* kökünden gelen *murattab* مرتبّ "tertip edilmiş, düzenlenik, sıralı" sözcüğünden alıntıdır. Arapça sözcük, Arapça *rattaba* رتبّ "dizdi, sıraladı" fiilinin *mufa'al* vezninde edilgen fiil sıfatıdır.]

mütareke (متاركة) *a.* (Ar. *terk* “bırakmak”tan *mutāreke*) *ask.* Ateşkes.

[Köken: Arapça *trk* kökünden gelen *mutāraka(t)* متاركة "bırakışma, kavgayı terk etme" sözcüğünden alıntıdır. Arapça sözcük, Arapça *taraka* ترك "bıraktı" fiilinin *muf'ala(t)* vezninde mastarıdır.]

• Mütâreke-i husûsiyye: *ask.* Husûsî, dar ölçüde ateş kes (Devellioğlu, 2007: 757).

• Mütâreke-i umûmiyye: *ask.* Umûmî, geniş ölçüde ateş kes (Devellioğlu, 2007: 757).

• Mütâreke-nâme (متاركة نامه) *birl. a.* (Far. *nâme* “yazılı şey” ile) Mütâreke yapılması için tarafların müştereken imzaladıkları vesika (Devellioğlu, 2007: 757).

nefer (نفر) *a.* (Ar. *nefer*) *esk.* 1. *ask.* Er: “En kuvvetli, en dikkate değer nefer daima kapının önünde oturuyor.” -H. E. Adıvar. 2. Kişi.

[Köken: Arapça *nfr* kökünden gelen *nafar* نفر "1. hayvan güruhu, çete, akıncı birliği, ordu, 2. asker, er" sözcüğünden alıntıdır. Arapça sözcük, Arapça *nafara* نفر "ürktü, irkildi, ürkerek kaçıştı" fiilinin *fa'al* vezninde türevidir.]

* *Kura neferi*: *a. esk.* Kura çekerek yeni asker olan kimse (Ayverdi, 2010: 713).

• Neferât (نفرات) *a.* (Ar. *nefer* ve çoğul eki *-āt* ile *neferāt*) [Asıl çoğulu *enfār*'dır] Askerler, erler (Devellioğlu, 2007: 817).

• Neferî (نفری) *sf.* (nispet eki *-î* ile) Nefere, askere ait, neferle, askerle ilgili (Devellioğlu, 2007: 817).

nizamiye (نظامیّه) *a.* (Ar. *nizāmi*'den *nizāmiyye*) [Kelime aşağıdaki anlamları Türkçede kazanmıştır]

1. *ask.* Askerlik dairesi. 2. Kışla, garnizon ve bazı kuruluşların girişi. 3. *ask. esk.* Tanzimat döneminde

kara ordusu: “Henüz nizamiye ve gönüllü taburların neferleri dağılmamıştı.” -Ö. Seyfeddin.

[Köken: Arapça *nzm* kökünden gelen *nizām* نظام "düzen" sözcüğünden alıntıdır.]

* *Nizâmiye hazinesi*: Harbiye nezareti hazinesi (Ayverdi, 2010: 937).

* *Nizâmiye kapısı*: Kışlalarda, gazinolarda herkesin girip çıktığı büyük kapı, cümle kapısı (Ayverdi, 2010: 937).

* *Nizâmiye karakolu*: Nizamiye kapısında nöbet tutan askerî karakol (Ayverdi, 2010: 937).

ricat (رجعت) *a.* (Ar. *ric'at*) *esk.* 1. Vazgeçme 2. *ask.* Gerileme, geri çekilme, geri kaçma: “1683'te Viyana ricati ile imparatorluk, Avrupa fetihlerini kaybetmeye başlayacaktır.” -F. R. Atay.

[Köken: Arapça *rc'* kökünden gelen *ric'a(t)* رجعة "geri dönme, geri çekilme" sözcüğünden alıntıdır.]

* *Ricat etmek (eylemek)*: 1. Geri dönmek: “*Ric'at ederdi ye's ile emvâc-ı intikâd*” -C. Şahâbeddin. 2. *ask.* Geriye çekilmek (Ayverdi, 2010: 1027).

• Hatt-ı ric'at: Geri çekilme hattı, yolu (Devellioğlu, 2007: 892).

• Ric'at-i kahkariyye: *ask.* İntizamsızlık ve başarısızlıkla geri dönme (Devellioğlu, 2007: 892).

sefer (سفر) *a.* (Ar. *sefer*) 1. Yolculuk. 2. Kez, defa. 3. *ask.* Genellikle ülke dışına yapılan askerî harekât, savaşa gitme, savaş.

[Köken: Arapça *sfr* kökünden gelen *safar* سَفَر "uzun yürüyüş, yolculuk" sözcüğünden alıntıdır. Arapça sözcük, Aramice/Süryanice *səphar* ܣܦܪ "1. kesme, 2. sınır, serhat, 3. yazı yazma" sözcüğü ile eş kökenlidir. Bu sözcük, Akatça *saparru* "at arabası veya el arabası" sözcüğü ile eş kökenlidir.]

► Ek açıklama: Arapça sözcüğün fiil kökü yoktur. Aramice ve Akatça eş değer biçimlerde ana fikrin "ayak izi yapma, patika oluşturma, sınır çizme" olduğu anlaşılmaktadır. Krş. Latince *marca* "iz, özellikle ayak izi, sınır imi"; Fransızca *marche* "sınır" *marcher* "yürümek". Türkçede anlam evrimi "yol" > "askeri kampanya" ve "yol" > "döngü, tur" şeklindedir (Nişanyan, 2012: 542).

* *Sefer duası*: *tar.* Yeniçerilerin savaş meydanında her ikindi namazından sonra toplu olarak yaptıkları dua (Ayverdi, 2010: 1074).

* *Sefer (Sefere) eşmek*: *EAT* Savaşa gitmek: “*Bırakıp illeri dağlar aşanlar / Pâdişah uğruna sefer eşenler*” -Saz Şairi Öksüz. (Ayverdi, 2010: 1075).

* *Sefer etmek (eylemek)* – *Sefere çıkmak*: 1. Yolculuğa çıkmak, yolculuk yapmak. 2. Savaşa gitmek (Ayverdi, 2010: 1075).

* *Sefer neyâmed*: Sefere katılmadıkları anlaşılan yeniçeri ve sipahilerin künyelerine yazılan “sefere gelmedi” anlamındaki not. [Künyesi bu şekilde işaretlenen yeniçeri ocaktan atılır, sipahinin ise tımarı geri alınır.] (Ayverdi, 2010: 1075).

• Sefer bahşişi: (bk. sefer in'âmı).

• Sefer in'âmı: *ask. tar.* Harb dolayısıyla Yeniçeri ocağı asker ve subaylarına verilen bahşiş (Devellioğlu, 2007: 928).

• Sefer-ber (سفربر) *sf.* (Ar. *sefer* ve Fars. *ber* ile *sefer-ber*) 1. Savaşa gönderilmiş veya gönderilmek üzere bulunan [asker]; savaşa hazırlanmış devlet. 2. Bir olayın, bir amacın çözümü yolunda milletçe veya hep birlikte yapılan [hazırlık] (Devellioğlu, 2007: 928).

• Seferî (سفری) *sf.* (Ar. *sefer* ve nispet eki *-î* ile *seferî*) Savaşa ait, savaşla ilgili: “*Seferî emir.*” (Devellioğlu, 2007: 928).

• Seferiyye (سفریّه) *a.* (Ar. *seferî* “seferle ilgili”den *seferiyye*) Savaş durumunda bulunma (Devellioğlu, 2007: 928).

• Seferiye vergisi: Osmanlı Devleti'nde savaş zamanı alınan ve kimden, ne kadar alınacağı duruma göre ayarlanan olağanüstü vergi (Devellioğlu, 2007: 928).

seferber (سفربر) *sf.* (Ar. *sefer* ve Far. *ber* ile *sefer-ber*) *ask.* Savaşa hazırlanmış veya girmiş (askerî birlik).

* *Seferberlik*: *a.* 1. Bir ülkede devlet emriyle askerî, ekonomik vb. alanlarda yapılan savaş hazırlıklarının tamamı, ülke çapında girişilen savaş hazırlığı. 2. Bu hazırlıkların yapıldığı devre, savaş hâli dönemi. 3. Bir alanda yapılan geniş çaplı çalışma ve işlerin bütünü: “*Okuma yazma seferberliği.*” (Ayverdi, 2010:

1075).

sülüs (ثلث) *sf.* ve *a.* (Ar. *ṣulus*) 1. *sf.* Üçte bir. 2. *a.* Arap alfabesiyle yazılan bir tür süslü yazı: “Bizi sarar bir sülüs yazı görsek duvarda / Bize heyecan verir bir parça yeşil çini” -F. N. Çamlıbel. 3. *a. ask.* Erata yolculuklarda indirim sağlayan belge.

[Köken: Arapça *sls* kökünden gelen *tuḥuṭ* ثلاث "üçlü, üçte bir, üçlü orantıya dayalı bir tür yazı" sözcüğünden alıntıdır. Arapça sözcük, Arapça *talāṭa(t)* ثلاثة "üç" sözcüğünden türetilmiştir.]

sütire (ستره) *a.* (Ar. *setr* “örtmek, gizlemek”ten *sutre*) 1. Perde, örtü. 2. Evde veya açık alanda namaz kılariken öne konulan nesne. 3. *ask.* Düşman gözünden ve ateşinden korunmaya yarar doğal veya yapma siper.

[Köken: Arapça *str* kökünden gelen *sutra(t)* سترة "örtü, perde, paravan, özellikle namaz sırasında öne asılan perde" sözcüğünden alıntıdır. Arapça sözcük, Arapça *satara* ستر "örttü" fiilinin *fu'la(t)* vezninde türevidir.]

tabya (طاييه) *a.* (Ar. *ta'biye* “askeri hazırlamak”tan) *ask.* Bir bölgeyi savunmak için yapılan ve silahlarla güçlendirilen yapı.

[Köken: Arapça *'by* kökünden gelen *ta'bīya(t)* تعبية "ordu dizme, taktik" sözcüğünden alıntıdır. Arapça sözcük, Arapça *'abā* عبا "yığı, üst üste koydu, yerleştirdi" fiilinin *taf'īla(t)* vezninde mastarıdır.]

tadat (تعداد) *a.* (Ar. *ta'dād*) *esk.* 1. Sayma. 2. Sayım. 3. *ask.* Sayarak yoklama yapma.

[Köken: Arapça *'dd* kökünden gelen *ta'dād* تعداد "sayma, sayı sayma, itibar etme" sözcüğünden alıntıdır. Arapça sözcük, Arapça *'adda* عد "saydı" fiilinin *taf'īl* vezninde mastarıdır.]

* *Tadada çıkmak:* *ask.* Yoklamaya katılmak üzere toplanmak (Ayverdi, 2010: 1185).

tahkimat (تحكيمات) *a.* (Ar. *taḥkīm* ve çoğul eki *-āt* ile *taḥkīmāt*) 1. *ask.* Bir yeri düşman saldırısına karşı koyabilecek duruma getirmek için yapılan türlü haberleşme, hendek, siper vb. savunma tesisleri. 2. Maden yatağında açılan bir kanalın çökmesini önlemek amacıyla sağlamlaştırma.

[Köken: Arapça *ḥkm* kökünden gelen *taḥkīm* تحكيم "1. yargıç atama, egemen kılma, 2. güçlendirme, pekiştirme" sözcüğünden alıntıdır. Arapça sözcük, Arapça *ḥakkama* حكّم "yargıç atadı, pekiştirdi" fiilinin *taf'īl* vezninde mastarıdır. Bu sözcük, Arapça *ḥakama* حكم "yargıladı" fiili ile eş kökenlidir.]

tahtelbahir (تحت البحر) *a.* (Ar. *taht* “alt”, lām-ı târif *el-* ve *baḥr* “deniz” ile *taḥte'l-baḥr*) [*Tahtelbahir sefinesi*'nden kısaltma yoluyla] *ask. esk.* Denizaltı: “İnsanlar kuşları taklit etmişler, tayyareyi yapmışlar. Balıklar taklit etmişler, tahtelbahirleri yapmışlar.” -N. Hikmet.

[Köken: Arapça *taht* تحت "alt" ve Arapça *baḥr* بحر "deniz" sözcüklerinin bileşiğidir.]

► Ek açıklama: Fransızca *sous-marine* sözcüğünün karşılığı olarak ilk kez 1879'da kullanılmıştır (Nişanyan, 2012: 599).

takip (تعقيب) *a.* (Ar. *'akb* “ardından gelmek”ten *ta'kīb*) 1. Yetişmek, yakalamak veya bulmak amacıyla birinin arkasından gitme, izleme. 2. Ardınca gitme veya gelme. 3. Kovuşturma. 4. *mec.* İzinden gitme, uyma, izleme. 5. *ask.* Geri çekilmekte olan düşmanı yok etmek için yapılan hareket.

[Köken: Arapça *'kb* kökünden gelen *ta'kīb* تعقيب "izleme, peşinden gitme" sözcüğünden alıntıdır. Arapça sözcük, Arapça *'akaba* عَقَب "izledi" fiilinin *taf'īl* vezninde mastarıdır.]

talim (تعليم) *a.* (Ar. *'ilm* “bilmek, anlamak, öğrenmek”ten *ta'līm*) 1. Öğretim. 2. Alıştırma: “Sudan çıktuktan sonra tabanca ile nişan talimi yapardık.” -Y. K. Beyatlı. 3. *ask.* Uygulamalı olarak yapılan askerlik eğitimi: “Eğil dağlar, eğil üstünden aşam / Yeni talim çıkmış varam alışam” -Halk türküsü.

[Köken: Arapça *'ilm* kökünden gelen *ta'līm* تعليم "öğretme, ilim sağlama" sözcüğünden alıntıdır. Arapça sözcük, Arapça *'alama* علم "bildi" fiilinin *taf'īl* vezninde mastarıdır.]

talimat (تعليمات) *a.* (Ar. *ta'lim* ve çoğul eki *-āt* ile *ta'limāt*) 1. Yönerge. 2. *ask.* Görevin gerektirdiği türlü hizmetlerin başarıyla yürütülmesi için kumandan, başkan veya daire başkanları tarafından verilen, o hizmetle ilgili sorumluluk, düzen ve ilkeleri içine alan buyruklar.

- Ta'limāt-ı hafıyye: Gizli verilen talimat (Devellioğlu, 2007: 1030).
- Ta'limāt-ı resmıyye: Resmî talimat (Devellioğlu, 2007: 1030).

talimgâh (تعليمگاه) *a.* (Ar. *ta'lim* ve Far. yer bildiren *-gâh* ekiyle *ta'lim-gâh*) *ask.* Çeşitli uzmanlık dallarına gerekli olan uzman, öğretici vb.ni yetiştirmek amacıyla uygulamalı olarak eğitim ve öğretim vermek için oluşturulmuş askerî kuruluş.

talimhane (تعليمخانه) *a.* (Ar. *ta'lim* ve Far. *hâne* “ev, yer” ile *ta'lim-hâne*) *ask. esk.* Eğitim alanı: “*Putu okçusu hem iyi nişancı hem de zarphen yani kuvvetli vurucu, hedefi delici olmalıdır. Bunun için uzun zaman ara vermeden torba idmanı ve tâlimhâne atışı yapması gerekir.*” -Ü. Yücel.

talimname (تعليمنامه) *a.* (Ar. *ta'lim* ve Far. *nâme* “yazılı şey” ile *ta'lim-nâme*) *ask.* Savaşta uygulanan türlü manevraları, araç ve gereçlerin nasıl kullanılacağını, her sınıfın görev ve davranışını belirten kuralların toplandığı kitap.

tatbikat (تطبيقات) *a.* (Ar. *taṭbīk* ve çoğul eki *-āt* ile *taṭbīkāt*) 1. Uygulama: “*Yanlış tatbikat niçin seni bu türlü düşündürüyor?*” -N. F. Kısakürek. 2. *ask.* Asker birliklerini savaşa hazırlamak amacıyla, arazi üzerinde yapılan geniş ölçüde savaş denemesi, manevra.

[Köken: Arapça *tbk* kökünden gelen *taṭbīk* تطبيق "kapak gibi örtme, örtüştürme, uygulama" sözcüğünden alıntıdır.]

tayın (تعين) *a.* (Ar. *ta'yīn*'den) 1. *ask.* Asker azığı. 2. *ask.* Asker ekmeği. 3. Savaş veya seferberlik dönemlerinde vatandaşlara karneyle dağıtılan ekmek: “*Çok defa kahvaltı tayınım olan bir dilim kuru ekmekle bir topak tulum peynirini bile tıkmaya imkân bulamıyordum.*” -Y. K. Karaosmanoğlu.

[Köken: Arapça *ta'yīn* تعين "belirleme, muayyen ve mahsus etme koyma" sözcüğünden alıntıdır.]

► Ek açıklama: *Tayin* sözcüğünün anlam ayrışmasına uğramış varyantıdır (Nişanyan, 2012: 609).

* *Tayınat*: *a.* (Ar. *ta'yīn* “tayın” ve çoğul eki *-āt* ile *ta'yīnāt*'tan) Askere verilen erzak ve yiyecek (Ayverdi, 2010: 1213).

* *Tayın bedeli*: Bir aylık er azığının karşılığı olarak verilen para (Ayverdi, 2010: 1213).

* *Tayınat bedeli*: (bk. *tayın bedeli*).

tekmil (تكميل) *a.* (Ar. *kemāl* “tam olmak”tan *tekmīl*) *esk.* 1. Tamamlama, bitirme. 2. *sf.* Bütün, tüm. 3. *sf.* Eksiksiz. 4. *zf.* Tamamıyla. 5. *ask.* Tekmil haberi.

[Köken: Arapça *kml* kökünden gelen *takmīl* تکمیل "tamamlama, 'tamam' deme, bütün" sözcüğünden alıntıdır. Arapça sözcük, Arapça *kamala* كمل "tam idi" fiilinin *taf'īl* vezninde mastarıdır.]

* *Tekmil haberi*: Bir işin tamamlandığını bildiren haber [Daha çok askerlikte kullanılır]: “*Çavuş tekmil haberini getirdi.*” -Ö. Seyfeddin. (Ayverdi, 2010: 1226).

* *Tekmil vermek*: Bir işin tamamlandığını bildirmek [Daha çok askerlikte kullanılır] (Ayverdi, 2010: 1226).

terhis (ترخيص) *a.* (Ar. *ruḥṣat* “izin”den *terḥīṣ*) *ask.* Askerlik ödevini bitirenleri ordudan bırakma: “*Artık serbestim, koynumda terhis kâğıdımla dönüş yolundayım.*” -R. N. Güntekin.

[Köken: Arapça *rḥṣ* kökünden gelen *tarḥīṣ* ترخيص "izin verme" sözcüğünden alıntıdır. Arapça sözcük, Arapça *ruḥṣa(t)* رخصة "izin, diploma, yetki belgesi" sözcüğünün *taf'īl* vezninde mastarıdır.]

► Ek açıklama: 20. yy. başlarına dek genellikle okul terimi olarak kullanılır. Askeriyedeki kullanımı I. Dünya Savaşı dolayında ortaya çıkmış görünüyor (Nişanyan, 2012: 620).

tertip (ترتيب) *a.* (Ar. *rutūb* “bir yerde hareketsiz durmak”tan *tertib*) 1. Uygun bir sıraya, düzene koyma,

sıralama. 2. Düzenleş, sıralanış biçimi, kombinasyon. 3. Düzenleme. 4. *tıp*. Doktorun hastaya verdiği ilaç düzeni. 5. Dizgi. 6. *mec*. Hile, düzen, komplo. 7. *ask*. Askere alınma dönemi.

[Köken: Arapça *rtb* kökünden gelen *tartīb* ترتيب "dizme, sıralama, düzen" sözcüğünden alıntıdır. Arapça sözcük, Arapça *rattaba* رتب "dizdi, sıraladı" fiilinin *taf'ıl* vezninde mastarıdır.]

tezkere (تذكرة) *a.* (Ar. *tezkire*) 1. Pusula. 2. Bir iş için izin verildiğini bildiren resmî kâğıt: “*Nihayet yol tezkerem yapıldı, üstüm başım düzeltildi.*” -Y. K. Beyatlı. 3. *ask*. Askerlik görevinin bittiğini bildiren belge.

[Köken: Arapça *dkr* kökünden gelen *taḍkira(t)* تذكرة "andıç, memorandum" sözcüğünden alıntıdır. Arapça sözcük, Arapça *ḍakara* ذَكَر "andı" fiilinin *taf'ila(t)* vezninde mastarıdır.]

* *Tezkere almak*: Askerlik görevini tamamlamak ve bunu bildiren belgeyi almak (Ayverdi, 2010: 1252).

* *Tezkere bırakmak*: Askerliğini bitirdiği hâlde orduda kalmak: “*Tezkeresini bırakmadıkça onbaşı olamadı.*” -N. Kemal. (Ayverdi, 2010: 1252).

tomar (طومار) *a.* (Ar. *tūmār*) 1. Dürülerek boru biçimi verilmiş deriler veya kâğıtlar. 2. *ask*. Topun içini silmekte kullanılan, ucu fırçalı çubuk.

[Köken: Arapça *ṭmr* kökünden gelen *tūmār* طُومار "rulo hâlinde kitap, mecelle" sözcüğünden alıntıdır. Arapça sözcük, Orta Yunanca aynı anlama gelen *tomáron* τομάριον sözcüğünden alıntıdır. Bu sözcük, Eski Yunanca *tómos* τόμος "1. kesilmiş şey, dilim, 2. bir kitabın her cildi, kesilip kalıplanmış kâğıt rulosu, kitap" sözcüğünün küçültme hâlidir.]

• Ek açıklama: Latince *tomus* > *tome* "kitap rulosu, kitap cildi" Yunancadan alınmıştır (Nişanyan, 2012: 629).

üs (II) (اوس) *a.* (Ar. *uss*) 1. *esk*. Kök, asıl, temel, esas. 2. Bazı görevleri yürütebilmek amacıyla kurulan, özel yapıları, donatımları, atölyeleri, onarım yerleri, servis alanları olan, sürekli veya geçici olarak konaklanan yer: “*Memleket sağlam bir hareket üssü hâlinde kalmalıdır.*” -F. R. Atay. 3. *ask*. Bir askerî harekâta birliklerin gereksinim duyduğu her türlü gerecin toplandığı, dağıtıldığı bölge: “*Mühimmat depolarının ve üslerin arasında, herkesin istifadesine ve zevkine açıktır.*” -F. R. Atay.

[Köken: Arapça *Ass* kökünden gelen *uss* اوس "temel, baz, esas" sözcüğünden alıntıdır. Arapça sözcük, Aramice/Süryanice *Aşş* kökünden gelen *uṣṣā* "temel, baz, tahkimat" sözcüğü ile eş kökenlidir. Bu sözcük, Akatça aynı anlama gelen *uṣṣu* sözcüğü ile eş kökenlidir.]

• Ek açıklama: Matematikteki kullanımı, Fransızca *base* çevirisidir (Nişanyan, 2012: 650).

• Üss-i bahrî: *ask*. Deniz üssü (Devellioğlu, 2007: 1129).

• Üss-i Zafer: *ask*. Yeniçeri ocağının lağvı hakkında Esad Efendi'nin yazdığı kitap ["Ebced" hesabına göre onun zamanına rastlayan 1241 (1825) yılını gösterir] (Devellioğlu, 2007: 1129).

• Üss-ül-hareke: *ask*. Askerî harekâtın başlangıcına esas olan yer (Devellioğlu, 2007: 1129).

3. Farsçadan Alıntı Terimler

cephane (جبخانه) *a.* (Moğ. *cebe* "zırh, silah" ve Far. *hâne* "yer, ev" ile *cebe-hâne*'den) *ask*. Ateşli silahlarla atılmak için hazırlanan her türlü patlayıcı madde, mühimmat: “*Artık silahım var, cephanem var, ava çıkabilirim.*” -A. N. Asya.

[Köken: Farsça *cabaḥāna* جبخانه "silahhane, askeri donanım deposu" sözcüğünden alıntıdır. Farsça sözcük, Moğolca *cebe* "silah" ve Farsça *hāna* خانه "ev" sözcüklerinin bileşiğidir.]

• Ek açıklama: Farsçada "silah deposu" anlamına gelen *cabaḥāna* sözcüğünün bu anlamını Türkçede yitirdiği görülmektedir. *Türkçe Sözlük* içerisinde bu anlamı *cephanelik* ve *silahhane* sözcükleri karşılamaktadır.

* *Cephaneci*: *a.* Cephane eri, otomatik bir silahın veya bir topun cephanesini vermekle görevli numara eri (Ayverdi, 2010: 191).

* *Cephanelik*: *a.* Cephane saklanan depo veya korunaklı yer (Ayverdi, 2010: 191).

çark (چرخ) *a.* (Far. *çarḥ* > *çerḥ*) 1. Bir eksenin döndürdüğü tekerlek biçimindeki makine parçası. 2. *ask.* Herhangi bir askerî birliğin, biçimini ve düzenini bozmadan kanatlarından biri çevresinde dönerek yön değiştirmesi.

[Köken: Farsça *çarḥ* چرخ "tekerlek, çark" sözcüğünden alıntıdır. Farsça sözcük, Avesta (Zend) dilinde aynı anlama gelen *çaḫra-* sözcüğü ile eş kökenlidir. Bu sözcük, Sanskritçe aynı anlama gelen *çakrá* चक्र sözcüğü ile eş kökenlidir. Sanskritçe sözcük, Hintavrupa Anadilinde yazılı örneği bulunmayan *k^wek^wlo-s* "tekerlek" biçiminden evrilmiştir. Bu biçim, Hintavrupa Anadilinde yazılı örneği bulunmayan *k^wel-* "ekseni etrafında dönmek, yuvarlanmak" kökünden türetilmiştir.]

► Ek açıklama: Bir Doğu İran dilinden, muhtemelen Soğdca'dan Orta Asya Türkçesine alınan *çıḫrı* (çıkırık) sözcüğünün yüksek Farsça eşdeğeridir. Aynı *HAvr* kökten Eski Yunanca *kýklos* "tekerlek", *kylindō* "dönmek, yuvarlanmak" (Nişanyan, 2012: 104).

* *Çarha* – *Çarka* (چارقه – چرخه) *a.* (Fars. *çarha* > *çarka* "çıkırık gibi dönen şey") Ordunun ileri birliklerinin düşmana karşı giriştiği hareket, düşman kuvvetlerini çevirme hareketi (Ayverdi, 2010: 213).

* *Çarha* (*Çarka*) *çengi*: İleri birliklerce yapılan çevirme savaşı (Ayverdi, 2010: 213).

* *Çarha* (*Çarka*) *topu*: Öncü savaşlarında kuvvetlerin yanlarında taşıyıp kullandıkları hafif top (Ayverdi, 2010: 213).

* *Çarhacı* – *Çarkacı*: *a.* Yürüyüş hâlindeki ordunun önünden giden en seçkin ileri kuvvet, öncü asker (Ayverdi, 2010: 213).

* *Çarhacı başı*: Öncü kuvvetlerin amiri (Ayverdi, 2010: 213).

• *Çarh-endaz* (چرخ انداز) *birl. a.* (Far. *endāz* "atan, atıcı" ile) Mancınıkla taş veya ok atan kimse (Devellioğlu, 2007: 153).

• *Çarh-zen* (چرخ زن) *birl. sf.* (Far. *zen* "vuran" ile) Arbalet (oluklu ok) kullanan (Devellioğlu, 2007: 153).

destek (دستك) *a.* (Far. *dest* "el" ve küçültme ekiyle *dest-ek*) 1. Bir şeyin yıkılmaması için konulan eğik veya düz dayak, payanda. 2. Üzerine bir şey oturtmaya, tuturmaya, koymaya yarar araç, bindi, hamil: "Şamdan, sehpa, sacayak birer destektir." 3. *ekon.* Kredi işlemlerinde her an sarf edilebilecek kredi. 4. *ask.* Bir birlik için sağlanan yardım veya koruma. 5. *fiz.* Bir vektörü taşıyan sonsuz doğru. 6. *mec.* Maddi ve manevi yardımcı, dayanak: "Kızardı, söylenirdi ama gene de tek desteği oydu hayatta." -O. Hançerlioğlu. 7. *mec.* Yardım.

[Köken: Farsça *dastak* دستك «elcik», tutamak, alkış" sözcüğünden alıntıdır. Farsça sözcük, Farsça *dast* دست "el" sözcüğünün küçültme hâlidir.]

► Ek açıklama: "destek < Far. *dastak* 'a little hand; a spindle' (< *dast* 'el'). Türkçe *deste* de Farsçadan alınmıştır." (Eren, 1999: 110).

dümdar (دمدار) *a.* (Far. *dum* "kuyruk" ve *dār* "tutan, muhafaza eden" ile *dum-dār*) *ask. esk.* Yürüyüş hâlindeki ordu birliklerinin güvenliğini sağlamak için geriden gelen kuvvet, artçı; Karşıtı için bk. *pişdar*: "Pişdâr-ı ümmet olduktan beri Enver Paşa / Bir alay derd ü belâdır câ-be-câ dümdârimız" -F. A. Aykaç.

[Köken: Farsça *dumdār* دمدار "kuyruklu, kuyruk tutan" sözcüğünden alıntıdır. Farsça sözcük, Farsça ve Orta Farsça *dumb* "kuyruk" sözcüğünden türetilmiştir.]

► Ek açıklama: Kelimenin ikinci varyantı, *Dümdar* erkek adına benzetilmiş olan şeklidir (Tietze, 2002: 671).

havan (هاون) *a.* (Far. *hāven*'den): 1. İçinde bir şey dövüp ufalamaya yarayan, tahta, taş, maden veya plastikten yapılan kap. 2. *ask.* Havan topu. 3. *esk.* Tütün kıyma makinesi.

[Köken: Farsça ve Orta Farsça *hāvan* هاون "öğütme kabı" sözcüğünden alıntıdır. Farsça sözcük, Avesta (Zend) dilinde aynı anlama gelen *hāvana-* sözcüğü ile eş kökenlidir.]

* *Havan topu*: *birl. a.* Kuvvetli atış gücü olan ve aşırma atış yapabilen kısa, yivsiz namlulu top (Ayverdi, 2010: 485).

miralay (ميرالای) *a.* (Far. *mīr* "bey, emîr" ve *alay* ile *mīr-i alay* > *mīr-alay*) *ask. esk.* Eskiden

kaymakamla mirliya arasındaki rütbeye sahip subay, albay: “Heyet ve miralay Galip Bey huzura girdiler.” -N. F. Kısakürek.

[Köken: Farsça *mīr* "bey, komutan" ve Türkiye Türkçesi *alay* sözcüklerinin bileşiğidir.]

* *Miralaylık*: a. Miralay olma durumu, miralay rütbesi (Ayverdi, 2010: 827).

mirliva (ميرلوا) a. (Far. *mīr* “bey, emir” ve Ar. *livā* “sancak” ile *mīr-i livā* > *mīr-livā*) *ask. esk.* Miralay ile ferik arasında kalan ve paşalığın en alt kademesi olan subay rütbesi, tuğgeneral, liva.

[Köken: Farsça *mīr* "bey, komutan" ve Ar. *livā* "sancak" sözcüklerinin bileşiğidir.]

* *Mirlivalık*: a. Mirliva olma durumu ve mirliva rütbesi (Ayverdi, 2010: 827).

namlu a. (Far. *nāmlū* < Yun. *lāmna* veya *lamneion* < Lat. *lamina*) [Halk ağzında *lamlı* şeklinde de geçer] 1. *ask.* Tüfek, tabanca, top vb. ateşli silahların ucunda bulunan boru biçimindeki parça. 2. Kasatura, kılıç, meç, bıçak vb. kesici silahların uzun ve keskin bölümü.

[Köken: *Türkçe Sözlük*'te Farsça *nāmlū* sözcüğünden alıntılanan terim, köken olarak Yeni Yunanca *lāmna* veya *lamneion* λαμνί "kılıç veya bıçak ağzı, ok temreni" sözcüğünden alıntıdır. Yunanca sözcük, Latince aynı anlama gelen *lamina* sözcüğünden alıntıdır.]

► Ek açıklama: *Nām* "isim" sözcüğünden türetilmesi halk etimolojisidir. *Nāmlu* ناملو "isim sahibi" ve *nāmlī* ناملی "bıçak ağzı" ayrımı 18. yy.'a dek telaffuzda korunmuştur (Nişanyan, 2012: 442).

→ /l/ - /m/ - /n/ metatezi tipiktir.

pişdar (پيشدار) a. (Far. *pīš* “ön” ve *dār* “tutan” ile *pīš-dār*) *esk.* 1. *ask.* Güvenliği sağlamak, keşif yapmak ve zaman kazandırmak için yürüyüş hâlindeki bir birliğin önünden giden kuvvet, öncü; Karşıtı için bk. *dümdar*. 2. Öncülük eden, önde giden kimse: “*Pişdarlarımız son dağların üstünden İzmir'e bakıyor.*” -F. R. Atay.

* *Pişdarlık*: a. Öncülük, önderlik (Ayverdi, 2010: 998).

piyade (پياده) a. (Far. *piyāde*) 1. *ask.* Yaya olarak savaşan askerlerin oluşturduğu sınıf. 2. *ask.* Bu sınıftan olan asker. 3. Piyon. 4. Bir çift kürekle yönetilen bir tür hafif kayak. 5. *esk.* Yaya.

[Köken: Farsça *piyāda* پیاده "yaya, yaya askeri, satrançta piyon" sözcüğünden alıntıdır. Farsça sözcük, Orta Farsça aynı anlama gelen *payādak* veya *padātak* sözcüğünden evrilmiştir. Bu sözcük, Orta Farsça *pāi* veya *pād* "ayak" sözcüğünden türetilmiştir.]

serdümen *birl.* a. (Far. *ser* “baş” ve İt. *timone* “dümen” ile *ser-dümen*) *den.* 1. Dümen kullanmakla görevli bilgili ve deneyimli tayfa. 2. *ask.* Savaş gemilerinde çavuştan yüksek bir aşamada bulunan er.

siper (سپر) a. (Far. *siper*) 1. Korunulacak, arkasına, altına veya içine girerek saklanılacak yer. 2. Yağmur, güneş ve rüzgârın etkilemediği gizli, kuytu yer, dulda. 3. Güneş ve yağmurun etkisinden korunmak amacıyla şapka, kasket vb.nin önüne yapılan çıkıntı, siperlik. 4. *ask.* Askerlerin savaşta vurulmamları ve rahat ateş edebilmeleri için kazılmış, üstü açık hendek. 5. *sf.* Kuytu, korunulabilen.

[Köken: Farsça *sipar* veya *ispar* سپر / اسپر "kalkan" sözcüğünden alıntıdır. Farsça sözcük, Orta Farsça aynı anlama gelen *spar* sözcüğünden evrilmiştir.]

► Ek açıklama: Sanskritçe *sphara* "kalkan" Farsçadan alıntıdır (Nişanyan, 2012: 561).

süvari (سوارى) a. (Far. *suvār*'dan *suvārī*) 1. Atlı. 2. *ask.* Atlı asker: “*Bir sabah süvarilerimizin şehre girdiği işitildi.*” -P. Safa. 3. *den.* Ticaret gemilerinde kaptanlık yapan kimse: “*Gemi istim üstünde, kalkması yakın. Demir almak için süvari bekleniyordu.*” - Z. Selimoğlu.

[Köken: Farsça *suvār* سوار "ata binen, binici" sözcüğünden +ī ekiyle türetilmiştir. Farsça sözcük, Orta Farsça aynı anlama gelen *asvār* sözcüğünden evrilmiştir. Bu sözcük, Orta Farsça *asb* veya *asp* "at" sözcüğünden türetilmiştir.]

* *Süvarilik*: a. 1. Süvari olma durumu. 2. Gemi kaptanlığı. 3. *EAT* ve *halk ağzı*. Çabuk eskimemesi için pantolonun dizlerine ve arkasına dikilen parça (Ayverdi, 2010: 1146).

* *Süvari kaptan*: ask. Osmanlı Bahriye teşkilatında kapudâne, patrona ve riyâleden sonraki rütbede bulunan kaptanın unvanı (Ayverdi, 2010: 1146).

yaver (ياور) a. (Far. *yāver*) esk. 1. Yardımcı. 2. ask. Emir subayı.

[Köken: Farsça *yārvar* veya *yāvar* ياور/ياور "yardımcı" sözcüğünden alıntıdır.]

* *Yaverlik*: 1. Yaver olma durumu. 2. Yaver olan kimsenin işi (Ayverdi, 2010: 1343).

- Yaver-i harb: Büyük bir kumandanın yaveri (Devellioğlu, 2007: 1157).
- Yaveran (ياوران) a. (Fars. çoğul eki *-ān* ile) Yaverler (Devellioğlu, 2007: 1157).
- Yaverî (ياورى) a. (Fars. mastariyet eki *-i* ile) Yaverlik; yardımcılık, imdatçılık (Devellioğlu, 2007: 1157).

4. Fransızcadan Alıntı Terimler

amiral [l ince] a. (Fr. *amiral* < Port. *amiralho* < Ar. *amir ar-rahl* [emîrû'r-rahl "göç eşyası emîri"]) ask. Rütbesi general ile aynı olan deniz subayı.

[Köken: Fransızca *amiral* "Arap komutanı, Haçlı komutanı (11. yy.), deniz komutanı (13. yy.)" sözcüğünden alıntıdır. Fransızca sözcük, Geç Latince aynı anlama gelen *amiralius* sözcüğünden evrilmiştir. Bu sözcük, Arapça *amîr al-* أميرعلى "... komutanı" deyiminden alıntıdır.]

► Ek açıklama: Du Cange, *Glossarium Mediae et Infimae Latinitatis* adlı eserinde geç Ortaçağ Latincesinde *admiralius*, *admirallus*, *almiragus*, *amiraldus*, *amirarius*, *amiratus*, *amiraeus*, *ammiratus* vb. dâhil olmak üzere yirmiyi aşkın yazımla 60 dolayında metin örneği verir. En erken örnek 1098 yılına aittir. Başlangıçta "her türlü komutan" ve özellikle "Haçlı seferleri komutanı" anlamına gelen sözcük, 13. yy. başlarından itibaren "deniz komutanı" anlamını kazanır. Türk donanmasında *amiral* rütbesi, 26/11/1934 tarihli kanunla resmen tesis edilmiştir (Nişanyan, 2012: 23).

* *Amirallik*: a. Amiral olma durumu, amiral rütbesi ve görevi (Ayverdi, 2010: 53).

apolet a. (Fr. *épaulette*) 1. ask. Subaylarda rütbeyi göstermek için üniformaların omuzlarına takılan işaretli parça, omuzluk: "O vakit genç bir zâbittim, sırmalı apoletlerim vardı." -R. N. Güntekin. 2. Giysilerin omuzlarına süs olarak takılan parça.

[Köken: Fransızca *épaulette* "omuzluk, özellikle askeriyede rütbe belirten omuz işareti" sözcüğünden alıntıdır. Fransızca sözcük, Fransızca *épaul* "omuz" sözcüğünün küçültme hâlidir. Bu sözcük, Latince *spathula* "kürekçik, kürek kemiği" sözcüğünden evrilmiştir. Latince sözcük Latince *spatha* "kürek" sözcüğünün küçültme hâlidir.]

► Ek açıklama: Aynı Yun./Lat. sözcükten, İngilizce *spade* "kürek", Fransızca *épée* "enli kılıç" (Nişanyan, 2012: 31-32).

→ Türkçesi *epolet* olması gerekirken ön sesteki değişimin nedeni açık değildir. Lehce-i Osmânî'de "apolet" sözcüğü, "epolet" şeklinde görülmektedir: "epolet: Omuzluk ki askerîde rütbe ve zümre alameti olarak takılır." (Ahmed Vefik Paşa, 2000: 20). Kâmûs-ı Türki içerisinde de Lehce-i Osmânî'de verilen anlama paralel olarak "Askerlerin rütbe ve sınıflarına göre sırma ve ipek veya yünden omuzlarına taktıkları saçak" (Şemseddin Sâmî, 2015: 67) şeklinde tek anlamıyla görülen *apolet* kelimesinin 19. yüzyılda yalnızca askerî üniformaların bir parçasını belirtmek için dar anlamıyla dile uyarlanmış olduğu görülmektedir. Sözcük, günümüz Türkçesinde aslına uygun bir biçimde anlam genişlemesi göstererek, Fransızcadaki "omuzluk, omuz askısı" şeklindeki genel anlamıyla da kullanılmaya başlanmıştır.

* *Apoletleri sökülmek*: İşlediği bir suçtan dolayı askerlikten çıkarılmak, rütbesi geri alınmak veya daha aşağı bir rütbeye indirilmek (Ayverdi, 2010: 60).

arş (II) ünlem (Fr. *marche* [marş]'tan) ask. "Yürü" komutu: "Arş yiğitler vatan imdadına!" -N. Kemal.

[Köken: Fransızca *marche* "askerlikte 'yürü!' komutu" sözcüğünden alıntıdır.]

► Ek açıklama: Ön seste /m/ nin düşmesi, Fransız askerî kullanımından alınmıştır. Sermet Sami Uysal'a göre sözcüğün *arş* biçiminin ortaya çıkışı, III. Selim döneminde Osmanlı ordusunun düzenlenmesinde görev alan Fransız subayların askerlere "yürü" komutunda bulunurken sözcüğün vurgusunu "arché"

kısmı üzerinde yoğunlaştırmalarından ve bu yüzden sözcüğün başındaki /m/ sesinin duyulmamasından kaynaklanmaktadır (Uysal, 2014: 146). Sözcüğün ön sesindeki /m/'nin düşmesi, Rusçada da vardır (Tietze, 2002: 201).

→ Sözcük, Lehce-i Osmânî'de de yine “arş” şeklinde görülmektedir: “arş: Fransızca marştan. Asker taliminde 'yürü, ileri' kumandası.” (Ahmed Vefik Paşa, 2000: 23).

balistik a. (Fr. *balistique*) 1. ask. Ateşli silahlarda barut gazının basıncı ile fırlayıp hedefe varıncaya kadar merminin havadaki hareketini inceleyen bilim. 2. Mermi çekirdeği üzerindeki fiziksel değişimleri inceleyerek merminin çıktığı silahın tanımlanmasını sağlayan işlem.

[Köken: Fransızca *balistique* "top veya mermi atımı bilimi" sözcüğünden alıntıdır. Fransızca sözcük, Eski Yunanca *bállista* βάλλιστα "mermi atan mekanik cihaz, mancınık" sözcüğünden +ik ekiyle türetilmiştir. Bu sözcük, Eski Yunanca *bállō* βάλλω "atmak" fiilinden türetilmiştir. Yunanca fiil, Hintavrupa Anadilinde yazılı örneği bulunmayan g^wl-nə- biçiminden evrilmiştir. Bu biçim, Hintavrupa Anadilinde yazılı örneği bulunmayan g^welə- "atmak, atılmak" kökünden türetilmiştir.]

• Ek açıklama: Krş. Eski Yunanca *bolē* ve *blēma* "atış", *ballē* "hoplama" < *bállō* (Nişanyan, 2012: 53).

bazuka a. (Fr. *bazooka* < İng. *bazooka*) ask. Öz itmeli mermi atan, genellikle zırhlı araçlara karşı yakın savaş sırasında kullanılan hafif silah, roketatar. [İkinci Dünya Savaşı'nda kullanılmıştır].

[Köken: Türkçe Sözlük'te Fransızca *bazooka* sözcüğünden alıntılanan terim, köken olarak İngilizce *bazooka* "elde taşınan roketatar" sözcüğünden alıntıdır.]

• Ek açıklama: İngilizce sözcük, Amerikalı komedyen Bob Burns'un (1896-1956) sahnede kullandığı bir müzik aletinin adından ödünç alınmıştır.

→ “Aslında bir nevi boru çalgısı için yeni icat edilen isim.” (Tietze, 2002: 299).

bombardıman a. (Fr. *bombardement*) 1. ask. Topa tutma. 2. ask. Bombalama: “Bombardımanlar asabıma dokunuyordu, sakın bir yere kaçmak istiyordum.” -R. H. Karay. 3. Etkili bir biçimde ve sık olarak gündeme getirme, duyurma: “Haber bombardımanı.”

[Köken: Fransızca *bombardement* "bombalama" sözcüğünden alıntıdır. Fransızca sözcük, Fransızca *bombarder* "bombalamak" fiilinden +ment ekiyle türetilmiştir. Bu sözcük, İtalyanca *bombarda* "bir tür top" sözcüğünün isimden türetilmiş fiilidir.]

• Ek açıklama: Türkçede sözcüğün 1898 Amerikan-İspanyol Savaşı sırasında Matanzas bombardımanı vesilesiyle popülerlik kazandığı anlaşılmaktadır (Nişanyan, 2012: 76).

debboy a. (Fr. *dépôt*) ask. esk. Depo [Özellikle askerî eşya ambarı için kullanılır]: “Deppoyun önünde dünyanın en sulhsever hayvanlarına, iri develere güreş yaptırıyor.” -A. H. Tanpınar.

• Ek açıklama: Lehce-i Osmânî'de *debboy* sözcüğü: “debboy دَبْوَى: Emtia ve eşya vaz olunan ambar.” olarak görülmektedir (Ahmed Vefik Paşa, 2000: 112).

→ “debboy < Fr. *dépôt* ‘ambar’. Türkçede -p- sesi ötümlü kazanarak -b-'ye çevrilmiş, daha sonra yerel ağızlarda geminasyon yoluyla **debbo* biçimini almıştır. Türkçede **debbo*'nun **debbo-ya*, **debbo-yu* gibi biçimlerinin yanlışlıkla *debboy-a*, *debboy-u* olarak ayrılması sonunda *debboy* biçimi ortaya çıkmıştır.” (Eren, 1999: 106-107)

depo a. (Fr. *dépôt*) 1. Korunmak, saklanmak veya gerektiğinde kullanılmak için bir şeyin konulduğu yer, ardiye: “Kıyıda kapıları, kepenkleri kapalı, birkaç ev ve depo sıralanıyordu.” -Halikarnas Balıkcısı. 2. Bir malın toptan satıldığı ve çokça bulunduğu yer: “Ben depoya güzel bir portatif eczane ısmarlayacağım.” -M. Yesari. 3. ask. Ordu mallarının saklandığı, bakımlarının yapıldığı yer, debboy : “Gelibolu civarında Akbaş mevkinde bir cephane deposu vardı.” -Atatürk.

[Köken: Fransızca *dépôt* "1. bir yere koyma, saklama, biriktirme, 2. saklanan veya biriken şey, 3. biriktirme yeri, depo" sözcüğünden alıntıdır. Fransızca sözcük, Latince aynı anlama gelen *depositum* sözcüğünden evrilmiştir. Bu sözcük Latince *deponere* "bir yana koymak, saklamak, biriktirmek" fiilinin geçmiş zaman fiil-sıfatı nötrüdür. Latince fiil, Latince *ponere*, *posit-* "koymak" fiilinden *de+* ön ekiyle

türetilmiştir.]

► Ek açıklama: *debboy* sözcüğüyle aynı kökten (Fr. *dépôt*) ve daha sonra yapılan bir ödünçlenmeyle birlikte sözcük, *depo* şeklinde de Türkçede kullanılmıştır. *debboy* sözcüğüyle aynı kökten (Fr. *dépôt*) ödünçlenen *depo* sözcüğü, *Türkçe Sözlük* içerisinde *debboy* sözcüğünün "askerî eşya ambarı" anlamını korumakla beraber bu anlamına ek olarak, kaynak dildekine paralel bir biçimde daha genel anlamda "korunmak, saklanmak veya gerektiğinde kullanılmak için bir şeyin konulduğu yer" ve "bir malın toptan satıldığı ve çokça bulunduğu yer" şeklinde anlam genişlemesi göstermiştir.

destroyer *a.* (Fr. *destroyer* < İng. *destroyer*) *ask.* Torpido botlarını batırmakta kullanılan, torpido botlar ortadan kalktıktan sonra 2000-3000 tonluk, çok hızlı giden, ağır silahlarla donatılmış küçük kruvazörler hâlini alan savaş gemisi, muhrip.

[Köken: *Türkçe Sözlük*'te Fransızca *destroyer* sözcüğünden alıntılanan terim, köken olarak İngilizce *destroyer* "1. yıkan, tahrip eden, 2. bir tür savaş gemisi" sözcüğünden alıntıdır. (İlk kullanımı: İkinci anlamda 1882 ABD.) İngilizce sözcük, İngilizce *destroy* "yıkamak, tahrip etmek" fiilinden +*er* ekiyle türetilmiştir. Bu sözcük, Eski Fransızca *destruire* fiilinden alıntıdır. Eski Fransızca fiil, Latince aynı anlama gelen *destruere* fiilinden evrilmiştir. Latince fiil, Latince *struere*, *struct-* "dikmek, kurmak, inşa etmek" fiilinden anlamı tersine çeviren *de+* ön ekiyle "imha etmek" anlamında türetilmiştir.]

► Ek açıklama: Türkçede 20. yy. ilk yıllarından itibaren İngilizce sözcüğün çevirisi olan *muhrip* kullanılmıştır (Nişanyan, 2012: 130).

feldmareşal [*l* ince] *a.* (Fr. *feld-maréchal* < Alm. *Feld-Marschall*) *ask.* Alman, Avusturya, İngiliz, Rus ve İsveç askerî hiyerarşisinde en yüksek rütbe.

[Köken: *Türkçe Sözlük*'te Fransızca *feld-maréchal* sözcüğünden alıntılanan terim, köken olarak Almanca *Feld-Marschall* "Alman ordusunda bir rütbe" sözcüğünden alıntıdır. Almanca sözcük, Almanca *Feld* "düz arazi, savaş alanı" (NOT: Bu sözcük Germence yazılı örneği bulunmayan *felthu-* "düzlük, alan" biçiminden evrilmiştir. Germence biçim, Hintavrupa Anadilinde yazılı örneği bulunmayan *pelatu-* biçiminden evrilmiştir. Bu biçim, Hintavrupa Anadilinde yazılı örneği bulunmayan *pelə-* "yayılmak" kökünden türetilmiştir.) ve Almanca *Marschall* "mareşal" sözcüklerinin bileşiğidir.]

► Ek açıklama: *feldmareşal* sözcüğü, *Türkçe Sözlük*'ün 2005 tarihli 10. baskısında "Alm. *Feldmarschall*" (TDK, 2005: 686) şeklinde Almanca olarak kaydedilirken 2011 tarihli 11. baskı içerisinde ise "Fr. *feld-maréchal*" (TDK, 2011: 858) şeklinde Fransızca kaydıyla verilmektedir. Sözlük içerisinde yer alan alıntı terimlerin kaynak dilleri ve özgün biçimlerindeki farklılıkların temel nedeni, sözcüklerden bazılarının doğrudan kaynak dilden değil, bilgiyi ve kelimeyi taşıyan bir başka dilden ödünçlenmesi ve alıcı dil olan Türkçe içerisinde ödünçlemenin yapıldığı dildeki anlamın ve söyleyişin etkili olmasıdır.

füzesavar *a.* (Fr. *fusée* ve T. *savar* ile) *ask.* Saldırı nitelikli füzeleri etkisiz duruma getirmek amacıyla üretilen savunma sistemi.

garnizon *a.* (Fr. *garnison*) *ask.* 1. Bir şehri savunan veya yalnız orada bulunan askerî birlikler: "Eylülün dokuzuncu sabahı garnizon kumandanını evimin kapısında buldum." -H. E. Adıvar. 2. Askerî birlik veya askerî kurumların bulunduğu yer.

[Köken: Fransızca *garnison* "savunma amaçlı olarak bir kente veya kaleye yerleştirilen askeri birlik" sözcüğünden alıntıdır. Fransızca sözcük, Fransızca *garnir* "tahkim etmek, korumaya almak" fiilinden türetilmiştir. Bu sözcük, Germence yazılı örneği bulunmayan *warnjan* "kendini korumak, savunmak" fiilinden alıntıdır. Germence fiil, Germence yazılı örneği bulunmayan *waran* "gözetmek, korumak" fiilinden türetilmiştir.]

► Ek açıklama: İngilizce *warn* "uyarmak" fiili, köken itibarıyla *warn thee!* veya *be warned!* "kendini koru" uyarı cümlesinden kaynaklanır (Nişanyan, 2012: 203).

grup *a.* (Fr. *groupe*) 1. Küme: "Bir kadın grubu, gözleri komutanın penceresine dikili duruyor." -H. E. Adıvar. 2. Ortak özellikleri olan varlıklar, nesnelere bütünü: "Lehçeler grubu." 3. *mec.* Görüşleri,

çıkarları bir olan kimseler bütünü, ekip. 4. *ask.* Çeşitli sınıf veya birliklere bağlı elemanların, belirli bir taktik görevi gerçekleştirmek üzere, tek komutanın emri altında birleştirilmesinden oluşan kıta topluluğu: “*Savaş grubu. Yürüyüş grubu. Savunma grubu.*”

[Köken: Fransızca *groupe* "takım, küme" sözcüğünden alıntıdır. Fransızca sözcük, İtalyanca aynı anlama gelen *gruppo* sözcüğünden alıntıdır. Bu sözcük, Germence yazılı örneği bulunmayan *kroppo-* "top, küme" fiilinden türetilmiştir.]

kaput (I) *a.* (Fr. *capote*) 1. *ask.* Asker paltosu. 2. Otomobil, kamyon vb. motorlu taşıtlarda motoru örten açılır kapanır biçimdeki kapak. 3. Prezervatif.

[Köken: Fransızca *capote* "1. kukuletalı palto, asker kaputu, 2. *esk.* at arabası örtüsü, otomobilin dış örtüsü" sözcüğünden alıntıdır. Fransızca sözcük, İtalyanca *caputo* "kukuletalı (palto)" sözcüğünden alıntıdır. Bu sözcük, Geç Latince *capa* veya *cappa* "külâh, kukuleta" sözcüğünden evrilmiştir.]

► Ek açıklama: İlk kez 7. yy.'da Sevilalı Isidore tarafından kaydedilmiş olan Latince sözcük, belki Batı Akdeniz'in geç Fenike dillerinden alınmıştır (Nişanyan, 2012: 299).

kartuş *a.* (Fr. *cartouche* < İt. *cartoccio*) 1. *ask.* Merminin arkasından namluya sürülen bezden veya kartondan barut kesesi, hartuç. 2. Dolma kalem içine yerleştirilen mürekkep dolu tüp. 3. Resim yazıda kralın adını diğerlerinden farklı bir biçimde göstermeyi sağlayan oval çerçeve. 4. *bl.* Yazıcıya yerleştirilen mürekkep dolu tüp.

[Köken: *Türkçe Sözlük*'te Fransızca *cartouche* sözcüğünden alıntılanan terim, köken olarak İtalyanca *cartoccio* "kâğıt veya kartondan mahfaza" sözcüğünden alıntıdır.]

kazamat *a.* (Fr. *casemate* < İt. *casamatta*) *ask.* Obüslerden, bombalardan korunmak için yerin altına kazılmış siper.

[Köken: *Türkçe Sözlük*'te Fransızca *casemate* sözcüğünden alıntılanan terim, köken olarak İtalyanca *casamatta* "1. kale suru içinde kemerli ve korunaklı oda, 2. harp gemilerinde topların yerleştirildiği zırhlı yuva" sözcüğünden alıntıdır. Bu sözcük İtalyanca ve Latince *casa* "ev, yuva" sözcüğünden türetilmiş olabilir; ancak bu kesin değildir.]

kokart *a.* (Fr. *cocarde*) 1. *ask.* Asker şapkalarına takılan ve rengi uluslara göre değişen işaret. 2. Belli bir topluluğa özgü olan işaret: “*Kadın erkek herkesin göğsünde kırmızı beyaz kokartlar, bir insan denizi gibi bir taraftan öbür tarafa akıyordu.*” -H. E. Adıvar.

[Köken: Fransızca *cocarde* "bükülmüş kâğıttan yapılan rozet" sözcüğünden alıntıdır. Fransızca sözcük, Eski Fransızca *coquart* "horoz, horoz ibiği" sözcüğünden evrilmiştir.]

komando *a.* (Fr. *commando* < İng. *commando*) *ask.* 1. Özel yetiştirilmiş askerlerden oluşan birlik. 2. Bu birlikte görevli asker. 3. Vurucu kuvvet.

[Köken: *Türkçe Sözlük*'te Fransızca *commando* sözcüğünden alıntılanan terim, köken olarak İngilizce *commando* "özel eğitim görmüş savaş birliği" sözcüğünden alıntıdır. İngilizce sözcük, Afrikaans dilinde *kommando* "1. emir, kumanda, 2. her türlü askeri birlik" sözcüğünden alıntıdır.]

► Ek açıklama: 1898-1900 Boer Savaşı'nda Boer "özel kuvvetler komutanlığının" adından İngilizceye geçmiş ve 1. Dünya Harbinde (1914-1918) genel kullanıma girmiştir (Nişanyan, 2012: 335).

korvet *a.* (Fr. *corvette* < İsp. *corbeta* veya *corveta*) *ask.* Denizaltılara karşı özel olarak silahlandırılan bir çeşit tür savaş gemisi.

[Köken: *Türkçe Sözlük*'te Fransızca *corvette* "bir tür gemi" sözcüğünden alıntılanan terim, köken olarak İspanyolca aynı anlama gelen *corbeta* veya *corveta* sözcüğünden alıntıdır. Bu sözcük, Latince *corbita* "küfecik" sözcüğünden alıntıdır. Latince sözcük, Latince *corbis* "sepet, küfe" sözcüğünden +*et* ekiyle türetilmiştir.]

kruvazör *a.* (Fr. *croiseur*) *ask.* Deniz yollarını gözetmek, deniz ve hava filolarına kılavuzluk etmek

amacıyla topla silahlandırılmış hızlı savaş gemisi.

[Köken: Fransızca *croiseur* "bir tür savaş gemisi" sözcüğünden alıntıdır. Fransızca sözcük, Fransızca *croiser* "1. çapraz gitmek, 2. denizcilikte serbest bir rotada gidip gelerek gözcülük yapmak" fiilinden +(t)or ekiyle türetilmiştir. Bu sözcük, Geç Latince *cruciare* "çapraz gitmek" sözcüğünden evrilmiştir. Geç Latince sözcük, Latince *crux, cruc-* "çapraz, çarmıh" sözcüğünün isimden türetilmiş fiilidir.]

► Ek açıklama: İngilizce *cruiser* (aynı anlamda) Fransızca veya Hollandacadan alınmıştır (Nişanyan, 2012: 351).

kumandan *a.* (Fr. *commandant*) *ask.* Bir askerî birliğin yönetimini elinde bulduran kimse, komutan.

[Köken: Almanca *Kommandant* veya Fransızca *commandant* "amir, bir askeri birliği yöneten" sözcüğünden alıntıdır. Bu sözcük, Fransızca *commander* "emretmek" fiilinden +*ent* ekiyle türetilmiştir.]

* *Kumandanlık*: *a.* 1. Kumandan olma durumu. 2. Kumandan olan kimsenin görevi, komutanlık. 3. Kumandanın bulunduğu askerî daire. 4. Orduda kumanda edenlerin bütünü: "*Kumandanlık emri.*" (Ayverdi, 2010: 711).

lejyon *a.* (Fr. *légion*) 1. *tar.* Eski Romalılarda piyade ve süvarinin oluşturduğu askerî birlik. 2. *ask.* Fransa'da genellikle yabancılardan kurulu, birkaç takımdan oluşan piyade birliği.

[Köken: Fransızca *légion* "özel ordu birliği" sözcüğünden alıntıdır. Fransızca sözcük, Latince *legiō* "ordu, alay" sözcüğünden alıntıdır. Bu sözcük, Latince *legere* "seçmek, ayırmak" fiilinden +(t)ion ekiyle türetilmiştir. Latince fiil, Hintavrupa Anadilinde yazılı örneği bulunmayan *leg-* "seçmek, ayırmak" biçiminden evrilmiştir.]

► Ek açıklama: Latince *legere* fiili esasen "seçmek, ayırmak", ikinci olarak "okumak" anlamındadır. Aynı şekilde Eski Yunanca *légō* 1. "seçmek, ayırmak, 2. "sayı saymak", 3. "söylemek". Anlam ilişkisi için krş. Arapça *faraka* "ayırdı, ayırt etti", *farak* "ayırım", *fırka* "ordu birliği" (Nişanyan, 2012: 368).

lejyoner *a.* (Fr. *légionnaire*) 1. *ask.* Lejyon asker. 2. *sp.* Yabancı uyruklu sporcu.

lojistik [*l* ince] *a.* (Fr. *logistique*) 1. *ask.* Geri hizmet. 2. *sf. ask.* Geri hizmetle ilgili. 3. Kişilerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere her türlü ürünün, hizmetin ve bilgi akışının çıkış noktasından varış noktasına kadar taşınmasının etkili ve verimli bir biçimde planlanması ve uygulanması. 4. *man.* Modern mantık.

[Köken: Fransızca *logistique* "askeri birliklerin beslenme ve barınması (esk.), ulaşım ve barınma hizmetleri" sözcüğünden alıntıdır. Fransızca sözcük, Fransızca *loger* "barındırmak" veya Fransızca *loge* "barınak" sözcüğünden alıntıdır.]

mareşal [*l* ince] *a.* (Fr. *maréchal* < Alm. *markhaskalk* "at bakıcısı") [Kelime anlam iyileşmesine örnek olarak gösterilir] *ask.* 1. En yüksek askerî rütbe: "*Mareşal Fevzi Çakmak.*" 2. Bu rütbede bulunan general, müşir.

[Köken: *Türkçe Sözlük*'te Fransızca *maréchal* "süvari komutanı [esk.], en üst düzey askeri komutan" sözcüğünden alıntılanan terim, Almanca *markhaskalk* "at hizmetkârı" sözcüğünden türetilmiştir. Bu sözcük, Germence *markh-* "at" ve Germence *skalkh* "hizmetçi" sözcüklerinin bileşimidir.]

► Ek açıklama: 26/11/1934 tarihli kanunla Türk Silahlı Kuvvetlerinde rütbe adı olarak benimsenmiştir (Nişanyan, 2012: 388).

→ Anlam değişmesinin en ilginç örneklerinden birisi, Türkçeye Fransızcadan giren "mareşal < maréchal < maris calcus" sözcüğünde görülmektedir. Kökeninde "at bakıcısı, nalbant" olarak anlaşılan sözcük, XIII. yüzyıldan itibaren anlam güzelleşmesine uğramış ve günümüzde "ordudaki en yüksek aşama"yı gösterir duruma gelmiştir. İlk anlamıyla günümüzdeki kullanımını birbirinden ayırmak için Fransızcada "nalbant" anlamında "maréchal ferrant" kelimesi tercih edilmektedir (Sav, 2003: 163).

* *Mareşallik*: *a.* 1. Mareşal olma durumu, müşirlik. 2. Askerlikteki en yüksek rütbe (Ayverdi, 2010: 771).

mekanize *sf.* (Fr. *mécanisé*) *ask.* Savaş ve taşıma gereçleriyle donatılmış (kita veya birlik): "*Mekanize*

birlik.”

[Köken: Fransızca *mécanisme* "makina işleyişi" sözcüğünden alıntıdır. Fransızca sözcük, Eski Yunanca yazılı örneği bulunmayan *mēchanismós* μηχανισμός sözcüğünden alıntıdır. Bu sözcük, Eski Yunanca *mēchanizō* "aygıt kurmak" sözcüğünden +*ism* ekiyle türetilmiştir.]

mitralyöz [l ince] *a.* (Fr. *mitrailleuse*) *ask.* Hafif makineli tüfek: “Onlardan iki fedai kilise kapısının karşısındaki harap evin penceresine mitralyözlerini kurdu.” -N. F. Kısakürek.

[Köken: Fransızca *mitrailleuse* "makinalı tüfek" sözcüğünden alıntıdır. Fransızca sözcük, Fransızca *mitraille* "bozuk para, saçma" sözcüğünün dişilidir. Bu sözcük, Eski Fransızca *mite* "Felemenk bakır para birimi" sözcüğünden türetilmiştir. Eski Fransızca sözcük, Eski Hollandaca *mite* "ufak şey, pire, bozuk para" sözcüğünden alıntıdır.]

motorize *sf.* (Fr. *motorisé*) *ask.* Motorlu taşıtlarla donatılmış (kıta veya birlik).

[Köken: Fransızca *moteur* "1. hareket ettiren, 2. hareket üreten aygıt" sözcüğünden alıntıdır.]

notam *a.* (Fr. *notam*) *ask.* Havacılar ve pilotlar için yayımlanan bülten.

parka *a.* (Fr. *parka* < İng. *parka*) 1. *ask.* Genellikle askerin açık hava eğitimi ve manevra sırasında giydiği soğuğa karşı koruyucu, başlıklı bir tür üstlük. 2. Genellikle gençlerin giydiği başlıklı bir tür üstlük.

[Köken: *Türkçe Sözlük*'te Fransızca *parka* sözcüğünden alıntılanan terim, köken olarak İngilizce *parka* "Eskimo ve Aleutlara özgü hayvan postu ceket, anorak" sözcüğünden alıntıdır. İngilizce sözcük, Aleut Adaları dillerinden olan Nenets dilindeki *parkha* "hayvan postu" sözcüğünden alıntıdır.]

• Ek açıklama: Aleut Adaları yerli dillerinden, İngilizcede ilk kez 1625'te kaydedilmiştir (Nişanyan, 2012: 478).

şarapnel *a.* (Fr. *shrapnel* < İng. *shrapnel*) *ask.* Patladığında etrafa küçük parçalar saçan bir tür top mermisi: “Yere uzanınca tepesinde bir şarapnel patlamıştı.” -Ö. Seyfeddin.

[Köken: *Türkçe Sözlük*'te Fransızca *shrapnel* sözcüğünden alıntılanan terim, köken olarak İngilizce *shrapnel* "parça tesirli top mermisi" sözcüğünden alıntıdır. İngilizce sözcük, Henry Shrapnel "İngiliz general (1761-1842)" özel adından türetilmiştir.]

• Ek açıklama: İngilizce sözcük, 1806-12 İspanya Harbi'nde kullanıma girmiştir (Nişanyan, 2012: 586).

şaryo *a.* (Fr. *chariot*) 1. Bir aletin veya aracın hareketli parçası. 2. Yazı makinesinin kâğıt takılan, tuşlara vuruldukça ilerleyen bölümü. 3. *ask.* Bazı avcı uçaklarının kalkışını sağlayan fırlatma düzeni. 4. Bir eğik düzlem boyunca arabaların taşınmasını sağlayan küçük vagon.

[Köken: Fransızca *chariot* "1. dört tekerli yük arabası, 2. daktilonun hareketli kısmı" sözcüğünden alıntıdır. Fransızca sözcük, Latince aynı anlama gelen *carrus* sözcüğünden evrilmiştir. Bu sözcük, Fransızca *char* "at arabası" sözcüğünden türetilmiştir.]

taktik *a.* (Fr. *tactique*) 1. *ask.* Türlü savaş araçlarını belli bir sonuca ulaşmak amacıyla etkili biçimde birleştirerek ve kullanarak kara, deniz veya hava savaşını yönetme sanatı. 2. *sp.* Oyunlarda oyuncunun veya takımlardan herhangi birinin uygulayacağı oyun yöntemi. 3. *mec.* İstenen sonuca ulaşmak amacıyla izlenen yol ve kullanılan yöntemlerin tümü: “Hayatında ilk ve son defa başvurduğu taktik de bu oldu.” -T. Buğra.

[Köken: Fransızca *tactique* "bir askeri birliği sahaya dizme usulü" sözcüğünden alıntıdır. Fransızca sözcük, Eski Yunanca *taktiká* τακτικά "diziş, dizim, ordu dizme sanatı" sözcüğünden alıntıdır. Bu sözcük, Eski Yunanca *tássō*, *tag-* τάσσω, *ταγ-* "dizmek, tertip etmek, görevlendirmek" fiilinin nötr çoğuludur. Yunanca fiil, Hintavrupa Anadilinde aynı anlama gelen yazılı örneği bulunmayan *tāg-* biçiminden evrilmiştir.]

tank a. (Fr. *tank* < İng. *tank*) 1. *ask.* Zırhlı ve silahlı, tekerlekleri paetli, motorlu savaş taşıtı. 2. Su, yakıt vb. sıvıları depolamaya yarayan araç: “*Akaryakıt tankı.*”

[Köken: *Türkçe Sözlük*'te Fransızca *tank* sözcüğünden alıntılanan terim, köken olarak İngilizce *tank* "zırhlı savaş aracı" sözcüğünden alıntıdır. (İlk kullanımı: 1917) İngilizce sözcük, İngilizce *tank* "su deposu, sarnıç" sözcüğü ile eş kökenlidir. Bu sözcük, Modern Hintçe *tanku* "su deposu, rezervuar, suni göl" sözcüğünden alıntıdır.]

► Ek açıklama: I. Dünya Savaşı'nda geliştirilen zırhlı aracın güvenlik dolayısıyla kullanılan kod adıdır (Nişanyan, 2012: 603).

* *Tankçı:* a. *ask.* Tank kullanan veya tankta savaşan asker (Ayverdi, 2010: 1200).

* *Tanksavar:* *birl. a. ask.* Tankları tahrip için kullanılan silahlara verilen isim (Ayverdi, 2010: 1200).

visamiral [*l ince*] a. (Fr. *vice-amiral*) *ask.* Amirallikten bir önceki rütbede olan deniz subayı: “*Bahriye ümerâsından olan tersâne kethüdâsı kalyonların taammümüne kadar visamiral (tümamiral) mevkiinde idi.*” -İ. H. Uzunçarşılı.

5. İngilizceden Alıntı Terimler

gambot a. (İng. *gunboat*) *ask.* Bugün sahil koruma ve karakol hizmetinde kullanılan, birkaç toplu, küçük boyda bir savaş gemisi çeşidi, topçeker.

[Köken: İngilizce *gunboat* "bir tür savaş teknesi" sözcüğünden alıntıdır. İngilizce sözcük, İngilizce *gun* "silah" (NOT: Bu sözcük, Norsça (Vikingce) *gunnr* "savaş" sözcüğünden evrilmiştir. Bu sözcük, Germence aynı anlama gelen yazılı örneği bulunmayan *gunthjō* biçiminden evrilmiştir. Germence biçim, Hintavrupa Anadilinde yazılı örneği bulunmayan *g^{wh}n-tyā-* "vuruşma, öldürüşme" biçiminden evrilmiştir. Bu biçim, Hintavrupa Anadilinde yazılı örneği bulunmayan *g^{wh}en-* "vurmak, öldürmek" kökünden türetilmiştir.) ve İngilizce *boat* "kayık, gemi" sözcüklerinin bileşiğidir.]

► Ek açıklama: Sözcük içerisindeki /nb/ > /mb/ gelişmesi, dilimize Farsçadan geçen *ambar* < Far. *enbār* "dolu" sözcüğü üzerinden de benzer şekilde izlenebilmektedir.

kamikaze a. (İng. *kamikaze* < Jap. *kamikaze*) [1274 ve 1281'de Kubilay Han tarafından Japonya'ya gönderilen donanmaları batıran fırtınaya Japonlarca verilen isim] *ask.* İkinci Dünya Savaşı yıllarında Japonların kullandığı intihar uçağı.

[Köken: *Türkçe Sözlük*'te İngilizce *kamikaze* sözcüğünden alıntılanan terim, köken olarak Japonca *kamikaze* "1. kutsal rüzgâr, Orta Çağ'da istilacı Moğol ordularını dağıtan mucizevi fırtına, 2. İkinci Dünya Savaşı'nda Japon intihar uçağı" sözcüğünden alıntıdır.]

kariyer (II) a. (İng. *carrier*) *ask.* Donanımı çok güvenli, polis veya asker taşıma aracı.

[Köken: İngilizce *personnel carrier* "personel taşıyıcı (askeri araç)" deyiminden alıntıdır. İngilizce deyim, İngilizce *carry* "taşımak" fiilinden +*er* ekiyle türetilmiştir. Bu sözcük, Fransızca *charrier* fiilinden alıntıdır. Fransızca fiil, Geç Latince *carricare* "araba ile taşımak" fiilinden evrilmiştir.]

mayın a. (İng. *mine*) *ask.* Toprak altına, üstüne veya suyun içine yerleştirilen, doğrudan doğruya çarpma veya basınç etkisiyle patlayarak zarara yol açan patlayıcı madde.

[Köken: İngilizce *mine* "maden ocağı, lağım, yeraltına gömülen patlayıcı" sözcüğünden alıntıdır. İngilizce sözcük, Geç Latince *mina* "maden ocağı" sözcüğünden alıntıdır. Bu sözcük, Kelt dillerinde bir sözcükten alıntıdır.]

* *Mayın tarlası:* *ask.* Karada veya denizde mayınlanmış, mayın döşenmiş yer (Ayverdi, 2010: 779).

sten (I) a. (İng. *stengun*'ın kısaltması *Sten*) *ask.* Çapı 9 milimetre olan, İngiliz yapısı, hafif, kullanışı kolay bir tür makineli tüfek.

taret a. (İng. *turret*) *ask.* Gemilerde ve kalelerde topu ve topçuları korumak için topun, içine alınıp

yalnız namlu kısmının kule üzerindeki mazgaldan dışarıya çıkarıldığı çelikten döner kule: “*Kuin Elizabet, Hud dretnoları, bütün taretleriyle Murat dağlarından bir otuz sekizlik salvo yapsaydılar İzmir’e genç zâbitten ve yağız Mehmetçik’ten önce ulaşamazlardı.*” -A. Gündüz.

[Köken: İngilizce *turret* "silahla donatılmış küçük kule" sözcüğünden alıntıdır. İngilizce sözcük, Eski Fransızca *touret* "küçük kule" sözcüğünden alıntıdır. Bu sözcük, Eski Fransızca *tour* "kule" sözcüğünün küçültme hâlidir. Eski Fransızca sözcük, Latince aynı anlama gelen *turris* sözcüğünden evrilmiştir.]

tim *a.* (İng. *team*) *ask.* Güvenlik güçlerinde belirli bir iş veya hizmeti başarabilecek güçteki en küçük birlik. “*İstihkâm timi.*” “*Muhabere timi.*” “*Koruma timi.*” “*Vurucu tim.*”

[Köken: İngilizce *team* "takım, ekip" sözcüğünden alıntıdır. İngilizce sözcük, Germence yazılı örneği bulunmayan *taum-* "(öküz) çift koşmak" fiilinden türetilmiştir.]

tomahavk *a.* (İng. *tomahavk*) *ask.* 1. Amerikan yapısı güdümlü füzelerin bir türü. 2. Kuzey Amerikalı Kızılderililerinin kullandığı savaş baltası.

6. İtalyancadan Alıntı Terimler

abluka *a.* (İt. *abloco* < Fr. *blocus*) *ask.* Kuşatma: “*Vermedi ablukada şân-ı donanmaya hâlel*” -Ziya Paşa.

[Köken: *Türkçe Sözlük*'te İtalyanca *abloco* "bahriyede bir limanı giriş çıkışı kesecek şekilde muhasara etme" sözcüğünden alıntılanan terim, köken olarak Fransızca aynı anlama gelen *blocus* sözcüğünden alıntıdır. Bu sözcük, Hollandaca *bloc-huis* "müstahkem mevki, karakol" sözcüğünden alıntıdır.]

► Ek açıklama: Tietze (1988: 52), ön sesteki /a/nın İtalyanca *a blocco* deyiminden türediğini savunmaktadır.

→ Sözcüğün 19. yüzyıldaki telaffuzunun *abloka* biçiminde olduğu görülmektedir (Redhouse, 1890: 14).

batarya *a.* (İt. *batteria* < Fr. *batterie*) 1. *ask.* En küçük topçu birliği: “*Altmış bataryanın dünyayı sarsan sesi arasında bir tek ses daha yükseliyor.*” -A. Gündüz. 2. *ask.* Savaş gemilerinde borda topları ve bunların bulunduğu güverte parçası: “*Sancak bataryası. İskele bataryası.*” 3. Pil. 4. *tek.* Birkaç aygıtın bir araya getirilerek belirli bir biçimde eklenmesinden oluşan takım: “*Elektrik bataryası. Musluk bataryası.*”

[Köken: *Türkçe Sözlük*'te İtalyanca *batteria* sözcüğünden alıntılanan terim, köken olarak Fransızca *batterie* "top takımı, (*mec.*) vurma çalgılar takımı, pil takımı" sözcüğünden alıntıdır. Fransızca sözcük, Fransızca *battre* "dövmek" fiilinden türetilmiştir. Bu sözcük, Latince aynı anlama gelen *battere* fiilinden evrilmiştir.]

► Ek açıklama: İngilizce *battery* (aynı anlamda) Fransızca veya Latince'den alınmıştır (Nişanyan, 2012: 59).

* *Batarya ateşi:* *ask.* Bir bataryadaki topların birden ateş etmesi (Ayverdi, 2010: 122).

falya *a.* (İt. *falia*) *esk.* 1. *ask.* Topları ateşlemek için ağızotunun konulduğu delik. 2. Altına etme: “*Sus! Buruntu geçiriyorum, azıcık kıpırdansam falya.*” -H. R. Gürpınar

[Köken: İtalyanca *falla* "yarık, çatlak, delik" sözcüğünden alıntıdır. İtalyanca sözcük, İtalyanca *fallire* "eksik ve hatalı olmak, bozulmak, falsolu olmak" fiilinden türetilmiştir.]

* *Falya çivilemek:* Düşmana terkedilmeye mecbur olunan topları, işlememesi için falya deliğine çivi tıkamak sûretiyle battal etmek (Ayverdi, 2010: 368).

filo [*l ince*] *a.* (İt. *filo*) 1. *ask.* Bir arada ve bir komuta altında bulunan savaş gemilerinin veya uçaklarının bütünü. 2. Toplu olarak aynı hizmeti yapan ve bir merkezden yönetilen kara, deniz ve hava taşıtlarına verilen ad: “*Ticaret filosu.*” 3. *argo* Yan yana duran bit dizisi.

[Köken: Venedikçe *filo* "iplik, tel, dizi, sıra" sözcüğünden alıntıdır. Venedikçe sözcük, Latince aynı anlama gelen *filum* sözcüğünden alıntıdır.]

► Ek açıklama: Krş. İtalyanca *fila*, İngilizce *file* "iplik, dizi, sıra" (Nişanyan, 2012: 189).
→ İtalyanca sözcük dişil olup eril *filo* biçimi Venedik lehçesine özgü olmalıdır (Kahane & Tietze, 1988: 216).

filotilla [l'ler ince] a. (İt. *flottiglia*) ask. Torpidolardan oluşan filo.

[Köken: İtalyanca *flottiglia* "gemi grubu, filo" sözcüğünden alıntıdır. İtalyanca sözcük, İtalyanca ve İspanyolca aynı anlama gelen *flota* sözcüğünden türetilmiştir. Bu sözcük, Norsça (Vikingce) aynı anlama gelen *floti* sözcüğünden alıntıdır. Bu sözcük, Germence yazılı örneği bulunmayan *flot-* "suda yüzmek" biçiminden evrilmiştir. Germence biçim, Hintavrupa Anadilinde aynı anlama gelen yazılı örneği bulunmayan *pleud-* biçiminden evrilmiştir. Bu biçim, Hintavrupa Anadilinde yazılı örneği bulunmayan *pleu-* "akmak" kökünden türetilmiştir.]

► Ek açıklama: *filotilla* "küçük filo; torpido filosu" < İt. *flottiglia* < İsp. *flotilla* [*flota* "filo" + *-illa* küçültme eki] (Kahane & Tietze, 1988: 292).

flama [l ince] a. (İt. *flama*) 1. İşaret olarak veya çeşitli amaçlarla kullanılan küçük bayrak. 2. Mühendislerin, haritacıların kullandığı renkli belirtme sırgı. 3. Alev. 4. ask. İki veya üç köşeli, küçük boyutlu bayrak.

[Köken: Venedikçe *flama* "1. alev, meşale, 2. dar uzun şerit şeklinde gemi bayrağı" sözcüğünden alıntıdır. (NOT: Venedikçe sözcük, Geç Latince *flammula* "gemi bayrağı" sözcüğü ile eş kökenlidir.) Bu sözcük, Latince *flamma* "alev" sözcüğünden evrilmiştir. Latince sözcük, Latince yazılı örneği bulunmayan *flag-ma* sözcüğünden evrilmiştir. Latince sözcük, Hintavrupa Anadilinde yazılı örneği bulunmayan *bhlg-ma-* biçiminden evrilmiştir. Bu biçim, Hintavrupa Anadilinde yazılı örneği bulunmayan *bhel-* "yanmak, parlamak" kökünden türetilmiştir.]

► Ek açıklama: Aynı *HAvr* kökten Eski Yunanca *phlégō*, *phlog-* "yanmak", İngilizce *black* "yanık" > "siyah", Fransızca *blanc* "parlak" > "beyaz" (Nişanyan, 2012: 191-192).

* *Flamacı*: [l ince] a. Elindeki flamayı belli anlamlara gelen çeşitli şekillerde hareket ettirerek karşı tarafla anlaşmayı sağlayan kimse (Ayverdi, 2010: 390).

jandarma a. (İt. *gendarme* < Fr. *gendarme*) 1. ask. Yurt içinde genel güvenliği ve kamu düzenini korumakla görevli, yasa ve nizamların koyduğu hükümlerin yürütülmesini ve bunlara dayanan hükümet emirlerinin yerine getirilmesini sağlayan silahlı askerî kuvvet: "Kiliseden çıkınca Ali, jandarma karakoluna gidip İngiliz kumandanına verilecek bu kâğıdı vermeyi düşündü." -Ö. Seyfeddin. 2. ask. Bu kuvvette görevli kimse, zaptıye: "Jandarmalar çok geride dedi." -Ö. Seyfeddin. 3. *sf. mec.* Açık göz.

[Köken: *Türkçe Sözlük*'te İtalyanca *gendarme* sözcüğünden alıntılanan terim, köken olarak Fransızca *gendarme* "1. silahlı birlik, 2. kırsal polis teşkilatı" sözcüğünden alıntıdır. Fransızca sözcük, Fransızca *gens d'arme* "silahlı adamlar" deyiminden türetilmiştir. Bu sözcük, Fransızca *gens* "(bir miktar) adam" (NOT: Fransızca sözcük, Latince *gens*, *gent-* "soy, kavim" sözcüğünden evrilmiştir.) ve Latince *arme* "silah" sözcüklerinin bileşimidir.]

► Ek açıklama: Osmanlı Devleti'nde jandarma teşkilatı (bu isimle) 20 Kasım 1879'da kurulmuştur (Nişanyan, 2012: 281).

→ Tietze (2009: 436), yabancı dillerden alınmış olan kelimelerde mevcut olan /j/ ünsüzünün Türkçede umumiyetle /c/'ye karşılık geldiğini belirterek, Anadolu Türk diyalektleri içerisinde *jandarma* sözcüğünün *candarma*, *candırma*, *çandırma* ve *cenderme* gibi çeşitli kullanımlarına da dikkat çekmektedir.

karabina a. (İt. *carabina* < Fr. *carabine*) ask. Namlusu genellikle yivli, kısa ve hafif bir tüfek: "O devirlere ait yatağanlar, baltalar, karabinalar, paslanmamış çelikleriyle müzelerimizdedir." -O. S. Orhon.

[Köken: *Türkçe Sözlük*'te İtalyanca *carabina* sözcüğünden alıntılanan terim, köken olarak Fransızca *carabine* "bir tür mekanik tüfek, arkebüz" sözcüğünden alıntıdır. Bu sözcük, Fransızca *carabin* "Fransız ordusunda bir hafif süvari birliği" sözcüğünden türetilmiştir. Fransızca sözcük, Fransızca *calabrin*

"«Kalabriyalı», bir savaş makinası" sözcüğünden türetilmiş olabilir; ancak bu kesin değildir. Fransızca sözcük, *Calabria* "Güney İtalya'da bir bölge" özel adından *+in* ekiyle türetilmiştir.]

kumanya *a.* (İt. *compagna*) [Denizcilik terimi olarak Türkçeye giren kelimenin 1. anlamı sonradan ortaya çıkmıştır] 1. Yolculuk için hazırlanan yiyecek, azık. 2. *ask.* Sefer durumundaki askerler için hazırlanan yiyecek. 3. *den.* Gemi erzakı.

[Köken: İtalyanca *compagna* "1. gemi erzakının saklandığı depo, 2. gemi erzakı" sözcüğünden alıntıdır. İtalyanca sözcük, Latince *compania* "birlikte ekmek yeme" sözcüğünden evrilmiştir.]

manevra *a.* (İt. *manovra* < Fr. *manoeuvre*) [Önce İtalyancadan gemicilik terimi olarak Türkçeye girmiş, daha sonra diğer anlamlar muhtemelen Fransızcadan geçmiştir] 1. Bir aletin işleyişini düzenleme, yönetme işi veya biçimi. 2. Geminin bir yere yanaşmak veya bir yerden çıkmak için yaptığı hareket. 3. Lokomotifin, katar katmak veya katar dağıtmak için ileri geri giderek hattan hatta geçmesi. 4. Hareket, gidiş geliş. 5. *mec.* İstenilen amaca ulaşmak için tutulması gereken yol: "Önce ince manevralar denedi ama soğukkanlı olamadığı için göze çarpyordu." - R.Mağden. 6. *ask.* Tatbikat.

[Köken: Türkçe Sözlük'te İtalyanca *manovra* sözcüğünden alıntılanan terim, köken olarak Fransızca *manoeuvre* "1. (gemide) dümen tutma, 2. herhangi bir mekanizmayı yönetme" sözcüğünden alıntıdır. Fransızca sözcük, Geç Latince *manuoperare* "elle yönetme" fiilinden türetilmiştir. Bu sözcük, Latince *manu* "el ile" ve Latince *operari* "çalıştırmak" sözcüklerinin bileşiğidir.]

pasaparola *a.* (İt. *passa parola*) *ask.* Bir birliğe verilen ve ağızdan ağıza bütün askerlere yayılan emir.

posta *a.* (İt. *posta*) [Eskiden atlı ulaklara verilen ad] 1. Bir yere gelen veya bir yerden gönderilen mektup ve emanetlerin tümü. 2. Genellikle bu emanetleri götüren taşıt. 3. Bu emanetleri toplayan ve dağıtan kuruluş ve bu kuruluşun bulunduğu yer. 4. Takım, kol. 5. Kez, defa, sefer. 6. Yirmi dört saatlik çalışma gününün, çalışma bölümlerinden her biri, vardiya. 7. Bir sanayi veya ticaret işletmesinde aynı süre içinde çalışanların tümü. 8. *ask.* Hizmet nöbetinde bulunan er. 9. *esk.* Vapur, tren, uçak vb. taşıtlarla yapılan yolculuk.

[Köken: İtalyanca *posta* "1. menzil, durak, 2. menzilden menzile ulakla haber iletme sistemi" sözcüğünden alıntıdır. İtalyanca sözcük, Latince *posita* veya *posta* sözcüğünden evrilmiştir. Bu sözcük, Latince *positus* "mevzi, menzil" sözcüğünün nötr çoğuludur. Latince sözcük, Latince *ponere* "koymak, vazetmek" fiilinin geçmiş zaman fiil-sıfatıdır.]

rampa *a.* (İt. *rampa* < Fr. *rampe*) 1. Bir arazinin, bir kara yolunun, bir demir yolu hattının yatay doğrultuya göre yokuş olan bölümü. 2. Özellikle istasyonlarda, vagonlara eşya yüklemek veya boşaltmak için yapılan, ambarın önünde bulunan set. 3. Bir vagonu raya sokmak veya raydan çıkarmak için kullanılan araç. 4. *ask.* Füzelerin havaya fırlatılmak için üstüne yerleştirildikleri eğik destek. 5. *den.* Bir geminin bir başka gemiye, dubaya, iskeleye veya sala degecek biçimde yanaşması. 6. *den.* İki ağacı veya takozları birbirine kenetlemek için kullanılan, uçları eğriltilmiş ve sivriltilmiş demir çubuk.

[Köken: Türkçe Sözlük'te İtalyanca *rampa* sözcüğünden alıntılanan terim, köken olarak Fransızca *rampe* "gemi gemiye bindirme" sözcüğünden alıntıdır. Fransızca sözcük, Fransızca *ramper* "(at) şahlanmak, (gemi) bindirmek" fiilinin fiilden türetilmiş isimidir. Bu sözcük, Germence yazılı örneği bulunmayan *hrampan* fiilinden alıntıdır.]

► Ek açıklama: Sözcüğün Türkçe anlamı "iki gemi arasına veya gemiyle iskele arasına atılan geçiş köprüsü" > "eğimli platform" > "eğim, yokuş" şeklinde evrilmiştir (Nişanyan, 2012: 512-513).

* *Rampacı:* *a. tar.* Eski deniz savaşlarında rampa edilen düşman gemisinden gelen saldırıları önleyen veya düşman gemisine atlayan savaşçı er (Ayverdi, 2010: 1014).

salvo *a.* (İt. *salvo*) *ask.* 1. Yaylım ateşi. 2. Yoğun bir biçimde yapılan atak.

[Köken: İtalyanca *salva* "1. selam sözü, 2. selamlama veya korkutma amaçlı seri top atışı" sözcüğünden alıntıdır. İtalyanca sözcük, İtalyanca *salvo* "sağ, salim, esen, emin" sözcüğünden türetilmiştir. Bu sözcük,

Latince aynı anlama gelen *salvus* sözcüğünden evrilmiştir. Latince sözcük, Hintavrupa Anadilinde aynı anlama gelen yazılı örneği bulunmayan *solā-* biçiminden evrilmiştir.]

► Ek açıklama: Krş. İngilizce *save, safe* "temin etmek, emin" < Fransızca *sauver* < Latince *salvus* (Nişanyan, 2012: 534).

tapa a. (İt. *tappo*) 1. Şişe gibi dar delikleri tıkamaya yarayan mantar, cam, tahta veya plastikten tıkaç, tıpa. 2. *ask.* Top mermisinin ucuna takılan ve mermi atıldıktan sonra patlamasını sağlayan ayarlı başlık. [Köken: İtalyanca *tappo* "tıpa, tıkaç, şişe mantarı" sözcüğünden alıntı olabilir; ancak bu kesin değildir.]

7. Macarcadan Alıntı Terimler

palaska a. (Mac. *balaksa*) *ask.* Askerlerin bellerine bağladıkları veya göğüslerine çaprazlama taktıkları, üzerinde fişek, kasatura vb. koymak için yerleri bulunan, genellikle köseleden yapılmış kayış: "Kabalağımı, palaskamı portmantoya astım." -Y. Z. Ortaç.

[Köken: Macarca *palack* "şişe, matara" sözcüğünden alıntıdır. Macarca sözcük, Eski Yüksek Almanca aynı anlama gelen *flasca* sözcüğünden alıntıdır.]

► Ek açıklama: Krş. Almanca *Flasche*, İngilizce *flask* "şişe, matara". Macarca sözcük /*palatsk*/ telaffuz edilir (Nişanyan, 2012: 472).

8. Rumcadan Alıntı Terimler

martolos a. Rum. *ask. esk.* Türk garnizonlarında hizmet eden garson.

[Köken: Yunanca *amartolos* "bozulmuş, yolunu şaşırması" ya da *armatolos* "silahlı, silah taşıyan" anlamında Osmanlı Türkçesine kısaltılmış biçimiyle *martolos* olarak geçmiştir (Rossi, 1991: 613).]

► Ek açıklama: Osmanlı Devleti içerisinde Rumeli'de yaygın bir teşkilat olarak teşekkül etmiş olan Martoloslar, gayrimüslim tebaanın en kalabalık zümrelerinden biridir. Osmanlı askerî teşkilatı içerisinde genellikle kale muhafızlığı görevinde ya da iç hizmette emniyet kuvveti olarak çeşitli hizmetlerde bulunmuşlardır (Doğru, 1990: 17).

→ Hem Osmanlı kaynakları hem de yabancı kaynaklar içerisinde sözcüğün pek çok farklı biçimde yazılışına ve telaffuzuna da rastlanmaktadır. Osmanlı kaynakları içerisinde genellikle *martolos* ifadesinin kullanıldığı görülmekle birlikte; *martaloz*, *martoloz*, *martuluz*, *martilos* ve *martulos* biçiminde sözcüğün farklı yazılış ve söyleniş şekilleri de karşımıza çıkmaktadır. Sözcük, Lehçe-i Osmânî içerisinde "martolos: sabıkta Tuna gemicileri korsanı" (Ahmed Vefik Paşa, 2000: 273), Kâmûs-ı Türkî içerisinde "martoloz: 1. müsellâh adam, muhâfız, kır serdârı. 2. vaktiyle Tuna korsanı" (Şemseddin Sâmî, 2015: 1256) ve A Turkish and English Lexicon içerisinde ise "martoloz: a Christian sailor from the Danube in the pay of the Turks for service in their forts." (Redhouse, 1890: 283) şeklinde geçmektedir.

→ Özellikle Osmanlı hakimiyeti içerisindeki çeşitli milletlerin dilleri içerisinde sözcüğün farklı biçimlerde yer ettiği görülmektedir: "Sırp-Hırvatça: *martoloz* ve *martolos*, *martolozbaşa*; buradan *martonoşa*, *martaluzi* ve *mrtovlasi* (Kostajnica ve Novi arasındaki kuru saha sakinleri) 1. Hristiyan olan ve mûtat üzere hudutta bulunan Türk askerleri, 2. Haydut, esir tüccarı, kadın hırsız; bu manada aynı zamanda Slovence. Macarca: *martoloz*, *martoloc*, *martalocs*: Çapulcu, korsan, haydut, esir tüccarı (Rumenceye de geçmiştir *martodzi*). Çek ve Lehçe (Macarcadan): Çekçe: *martaloz*, *martalous* (eski); Lehçe: *matahuz*, *martauz* (eski): İnsan hırsız. Bu milletlerle Osmanlılar arasında hiçbir daimî ve doğrudan doğruya hudut münasebatı mevcut bulunmadığından, *martolos* kelimesi esas manasını kaybetmiş ve yalnız bir küfür olarak, bir müddet halk arasında kullanılmıştır. Bunlara istinaden iki mana sırası tesbit edebiliriz: 1. silahlı, gönüllü, kale askeri, kır jandarması, Hristiyan asker ve Tuna tâifesi; bilhassa kalelerde ve hudutlarda; 2. çapulcu, korsan, haydut ve insan tüccarı." (Anhegger, 1942: 284).

sakuleta a. Rum. *ask. esk.* Silindir biçiminde bir demirin içine çivi, cıvata vb. maddelerin doldurulması ile yapılan bir mermi türü.

Sonuç

Tarih boyunca çeşitli coğrafyalarda yaşamış olan Türkler, inanç, yaşayış tarzı, dünya görüşü, gelenek ve görenekleriyle diğer milletlerle etkileşim hâlinde olmuştur. Temasta bulunulan kültürler çoğaldıkça alıcı ve verici arasındaki dil ilişkileri de artmış, pek çok farklı dille etkileşime açık olan Türkçenin, söz varlığında ihtiyaçlara bağlı olarak çeşitli dillerden öğeler taşınması kaçınılmaz bir durum hâlini almıştır. Bu noktada, *Türkçe Sözlük*'ün incelememize konu olan 11. baskısının, 77005 madde başı ve 15287 madde içi olmak üzere 92292 sözden oluştuğu görülmekle birlikte, sözlük içerisindeki alıntı kelimelerin dillere göre dağılımı ise şu şekilde verilmektedir:

Türkçe Sözlük					
Arapça	6516 - %42,34	Rusça	39 - %0,25	İbranice	8 - %0,05
Fransızca	5540 - %36	Yunanca	37 - %0,24	Malayca	2 - %0,01
Farsça	1375 - %8,93	İspanyolca	31 - %0,20	Portekizce	2 - %0,01
İtalyanca	607 - %3,94	Ermenice	24 - %0,15	Soğdca	2 - %0,01
İngilizce	518 - %3,36	Bulgarca	22 - %0,14	Arnavutça	1 - %0,006
Rumca	448 - %2,91	Macarca	15 - %0,09	Korece	1 - %0,006
Almanca	105 - %0,68	Japonca	13 - %0,08	Sırpça	1 - %0,006
Latince	68 - %0,44	Moğolca	12 - %0,07	Slavca	1 - %0,006
Toplam 15388 alıntı kelime Alıntı kelime oranı: %16,67					

Sözlük içerisinde, Türkçenin söz varlığında “çeşitli diller aracılığıyla Amerika, Brezilya, Madagaskar, Maldivler yerlilerinin dilinden geçme çok az sayıda sözcük” bulunduğu da ayrıca belirtilmektedir (TDK, 2011: 2674). Buna göre, sözlük içerisinde yaklaşık 30 dilden 15400'e yakın alıntı kelimenin bulunduğu ve bu kelimelerin, 92292 sözden oluşan *Türkçe Sözlük*'ün 11. baskısının yaklaşık %17'sini oluşturduğu söylenebilir.

Yabancı dillerden ödünçlenen sözcükler, ödünçlenme süreci içerisinde alıcı dilin yapısı ile alıcı dilin içerisinde şekillendiği kültürel, tarihî ve sosyal zemine bağlı olarak farklı anlamlar ya da işlevlerle dile mal edilebilmektedir. Bu noktada, incelememize konu olan alıntı terimlerin genellikle kaynak dilde sahip olduğu anlamlardan sadece biriyle ödünçlendiği, sözcüğün alıcı dil ile temasının devam etmesi durumunda anlam alanını genişleterek kaynak dildeki diğer anlamlarını da kazandığı görülmektedir. Çalışma içerisinde yer alan bazı alıntı terimlerin ise doğrudan kaynak dilden değil, bilgiyi ve kelimeyi taşıyan bir başka dilden ödünçlenmesinden ötürü, alıcı dil olan Türkçe içerisinde ödünçlemenin yapıldığı dildeki anlamın ve telaffuzun etkili olduğu görülmektedir.

Türk dili, Eski Türkçe döneminden itibaren askerlikle ilgili zengin bir anlam ve kavram karşılama mücadelesi içine girmiştir. Asker millet olarak bilinen Türklerin tarih boyunca askerlik ve savaşla iç içe olan yaşantıları, askerî terimlerin ortaya çıkışında önemli bir kaynak teşkil etmiş ve bunun sonucunda Türk askerî terminolojisi, başta kendi kültürü olmak üzere, yabancı devletlerle olan askerî ilişkilerin de etkisiyle zengin bir terim varlığına sahip olmuştur.

Bu çalışmada, *Türkçe Sözlük*'ün 11. baskısından (2011) hareketle, *Türkçe Sözlük*'te yer alan ve etiketlerle işaretlenen askerlik alanına dair alıntı terimler tespit edilmiş ve bu terimlerin yapı, köken ve anlam bakımından incelemesi yapılmıştır.

Çalışmada toplam 148 yabancı kökenli askerlik terimi incelenmiştir. Bu terimlerin dillere göre dağılımı şu şekildedir: 3 Almanca, 70 Arapça, 14 Farsça, 35 Fransızca, 8 İngilizce, 15 İtalyanca, 1 Macarca, 2 Rumca. Buna ek olarak, çalışmada bahsi geçen terimlerden bazılarının kökeninin hangi dil olduğu veya Türkçe mi yoksa alıntı mı olduğu konusunda pek çok farklı görüşün bulunduğu görülmüştür.

Bu verilere bakıldığında *Türkçe Sözlük*'te yer alan yabancı kökenli askerî terimlerin dillere göre yüzdelik dağılımlarının: % 47,3 Arapça; % 23,65 Fransızca; % 10,14 İtalyanca; % 9,46 Farsça; % 5,41 İngilizce; % 2,02 Almanca; % 1,35 Rumca; % 0,67 Macarca şeklinde olduğu tespit edilmiştir.

Kısaltmalar

a.	: ad	İt.	: İtalyanca
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri	Jap.	: Japonca
Alm.	: Almanca	krş.	: karşılaştırma
Ar.	: Arapça	Lat.	: Latince
argo	: argo söz	Mac.	: Macarca
ask.	: askerlik	man.	: mantık
birl.	: birleşik	mat.	: matematik
bk.	: bakınız	mec.	: mecaz
bl.	: bilişim	meteor.	: meteoroloji
coğ.	: coğrafya	Moğ.	: Moğolca
den.	: denizcilik	Port.	: Portekizce
EAT	: Eski Anadolu Türkçesi	Rum.	: Rumca
ed.	: edebiyat	sf.	: sıfat
ekon.	: ekonomi	sp.	: spor
esk.	: eskimiş	T.	: Türkçe
f.	: fiil	tar.	: tarih
Far.	: Farsça	tıp.	: tıp
fiz.	: fizik	TDK	: Türk Dil Kurumu
Fr.	: Fransızca	tür.	: türemiş
gök b.	: gök bilimi	vb.	: ve benzeri
huk.	: hukuk	Yun.	: Yunanca
İng.	: İngilizce	yy.	: yüzyıl
İsp.	: İspanyolca	zf.	: zarf

Kaynakça

- Ahmed Vefik Paşa (2000). *Lehce-i Osmâni*. (R. Toparlı, Haz.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Akalın, Ş. H. ve diğerleri. (2015). *Yayıncılık ve Medya Sözlüğü*. Ankara: Mattek Matbaacılık.
- Aksan, D. (2004). *Türkçenin Söz Varlığı*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Aksan, D. (1977). “Köktürkçeden Bugüne, Türkçede Ödünçlemeler Üzerinde Bir Sözcük İstatistiği Araştırması”. *Türk Dili*, 303, (s. 344-347).
- Anhegger, R. (1942). “Martoloslar Hakkında”. *Türkiyat Mecmuası*, 7, (s. 281-320).
- Ayverdi, İ. (2010). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Buran, A. (2008). “Yabancı Diller Karşısında Türkçe”. Makaleler. (M.D. Erdem, Ed.) (E. Alkaya, S. K. Yağın, M. Şengül, Haz.). *Turkish Studies Publication*, 5, (s. 165-169).
- Devellioğlu, F. (2007). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (24. bs.). Ankara: Aydın Kitabevi.
- Doğru, H. (1990). *Osmanlı İmparatorluğunda Yaya-Müsellem-Taycı Teşkilatı: 15. ve 16. Yüzyılda Sultanönü Sancağı*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Eker, S. (2007). *Türk Dil Bilimi Bakımından Tarihî Askerî Terminoloji*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Eren, H. (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü* (2. bs.). Ankara: Bizim Büro Basım Evi.
- Kahane, H. & R., Tietze, A. (1988). *The Lingua Franca in the Levant*. İstanbul: ABC Kitabevi Yayınları.
- Nişanyan, S. (2012). *Sözlerin Soyağacı Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Püsküllüoğlu, A. (2012). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Redhouse, Sir James W. (1890). *A Turkish and English Lexicon*. Constantinople.
- Rossi, E. (1991). “Martolos”. *Encyclopedia of Islam (EI²)*, 6, (s. 613).
- Sav, B. (2003). “Anlam Değişimleri Üzerine Artzamanlı Bir İnceleme”. *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, XXIII (1), (s. 147-166).
- Şemseddin Sâmî (2015). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Şifa Yayınevi. (H 1317).
- Tietze, A. (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati* (c. 1. A-E.). İstanbul-Wien: Simurg Yayınları.
- Tietze, A. (2009). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati* (c. 2. F-J.). Wien: Verlag Der Osterreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Türk Dil Kurumu (2005). *Türkçe Sözlük* (10. bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2011). *Türkçe Sözlük* (11. bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uysal, S. S. (2014). *Türkçede Yaratılan "Fransızca" Sözcükler ve Türkçede Anlamları Değiştirilen Fransızca Sözcükler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Zülfikar, H. (1991). *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

**Talat TEKİN (2017) ORHON YAZITLARI (Kül Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk)
Ankara: BilgeSu Yayınları, 136 sf., ISBN: 978 - 9944 - 795- 94 - 4.**

Prof. Dr. S. Dilek YALÇIN-ÇELİK *

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO), 2020- 2021 Anma ve Kutlama Yıl Dönümleri konulu 40. Genel Konferansında, 2020 yılını, Bilge Tunyukuk yılı olarak kabul etmiştir. Türkiye'nin önerisi ve Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Moğolistan ve Özbekistan'ın destek vermeleriyle 2020 yılı, Bilge Tunyukuk Yazıtının Dikilişinin 1300. yıldönümü olarak UNESCO Anma ve Kutlama Yıl Dönümleri Programına alınmıştır.

UNESCO tarafından kabul edilen bu yıl dönümü programı, Bilge Tunyukuk'u gündeme getirirken aslında genel olarak Orhon Yazıtları konusunu akademik çevrelerden çıkararak gündelik yaşama dahil etmesi açısından önemli bir adım olarak kabul edilmelidir. Yazıtlar, MS. VIII. yüzyılda, II. Göktürk Kağanlığı döneminde dikilmişlerdir. Eski Türk Yazısı (Runik alfabe) ile yazılmış olup, döneminin dili, gramer özellikleri, tarihi, askeri ve sosyal yaşantısı, devlet anlayışı, töresi ve kültürü hakkında bilgi vermesi açısından Türk dünyasının yazılı ilk metinleridir. Ve bu açıdan çok önemli ve değerlidir.

Orhon Yazıtlarından ikisi 1889 yılında Moğolistan'daki Orhon Vadisi'nde bulunmuştur ve iki dikili taştan oluşmaktadır. Bunlar: Kül Tigin Yazıtı (732) ve Bilge Kağan Yazıtlarıdır (735). Tunyukuk ise Ulanbator'a bir saat mesafededir.

Yazıtlar keşfedildikten sonra bilim dünyasında büyük bir heyecana neden olmuşsa da o döneme kadar bilinmeyen bir yazı ile yazılmış olduklarından bir süre merak ve ilgiyle üzerinde çalışılmış, sonunda Vilhelm Thomsen, 15 Aralık 1893 tarihinde Danimarka Kraliyet Bilimler Akademisi'nde, Orhon ve Yenisey Yazıtlarında kullanılan runik harfleri çözümlendiğini tüm bilim dünyasına duyurmuştur. Bu tarihten sonra V. Radlof, 1894 yılında Orhon Yazıtları konusunda ilk bilimsel çalışmayı yapmış, 1894-1899 yılları arasında üç cilt olarak yayınladığı kitabını tamamlamıştır.

Türklerin Orhon Yazıtları ile tanışması 1895 yılındadır. *İkdam* gazetesinde *Hutût-ı Kadîme-i Türkiyye* başlıklı imzasız yazıda, yazıtlardan, yazıtlarda kullanılan alfabeden ve bu yazıtları okuyan kişilerden söz edilmektedir. Ardından Necip Asım ve Şemsettin Sami, Vilhelm Thomsen'in metni üzerinde çalışırlar. Necip Asım, 1897 yılında "Edebiyat-ı Şahane" isimli bir makale yazarak bunu *İkdam* gazetesinde yayımlar. Makalenin ardından 1897 yılında, *En Eski Türk Yazıtları* adıyla bir risale çıkarır. Yayınların kitap halindeki basımı 1924 yılında olmuştur. Necip Asım'dan sonra bu konuyu çalışan kişi Şemsettin Sami olmuştur. 1903 yılında tamamlanan çalışma, yazar hayatta iken (ölümü 1904) basılamamıştır. Türkiye'de, bu konu üzerindeki ilk kapsamlı çalışma, Hüseyin Namık Orkun'a aittir. 1936-1941 yıllarında dört cilt olarak yayınlanan *Eski Türk Yazıtları* daha sonra Türk Dil Kurumu tarafından tek cilt olarak basılmıştır. Ahmet Temir'in (1956) ve Osman Nedim Tuna'nın (1957) konu ile ilgili bilimsel yayınları bulunmaktadır. Bu bilim adamlarından sonra konuyu, bir dilbilgisi ile ayrıntılı olarak çalışan kişi Prof. Dr. Talat Tekin olmuştur.

Burada tanıtacağımız kitap, Prof. Dr. Talat Tekin'e (1927-2015) aittir. Talat Tekin, daha önce makale boyutunda çalışmalar yaptıysa da asıl büyük incelemesini 1965 yılında Amerika'da yazdığı doktora tezi ile gerçekleştirir. Tez, üç yıl sonra *A Grammar of Orkhon Turkic* adıyla kitaplaştırılır ve

* sdilek@hacettepe.edu.tr. Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü ve Sözlük Bilimi Uygulama ve Araştırma Merkezi Öğretim Üyesi.

Indiana Üniversitesi yayınları arasında çıkar. (Uralic and Altaic Series, Volume No. 69, Bloomington 1968. 419 s.). Talat Tekin'in okuyuşuna göre Kültegin ve Bilge Kağan yazıtlarının Türkçe ilk yayımı *Orhon Yazıtları* adıyla 1988 yılında açıklamaları ile (TDK: 540, Ankara 1988, 200 s. + tıpkıbasımlar ve tablolar) gerçekleşmiştir. *Tunyukuk Yazıtı* ise 1994'te yayımlanmıştır.

Her üç yazıtın metin kısmı, genel okuyucuya hitap eden bir girişle, *Orhon Yazıtları. Kül Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk* adıyla 1995 (kitabın diğer baskıları 2006, 2008 ve 2017) yılında yayınlanır.

1988'deki çalışma Korece (1993, *Go-dä Türki Bimuniy Yəngu I, (Eski Türk Yazıtları Araştırmaları)*, Türkçeden Koreceye çevirenler: Yong-il Kim, Yong-Söng Li, 327 s., Seoul: Busan Education, University Press.); 1995'teki çalışma Fransızcaya (1995, *Les Inscriptions de l'Orkhon, Kul Tighine, Bilghé Qaghan, Tounyouqouq.* 128 s.) ve Çağdaş Uygurcaya (*Orhon Abidiliri*, 2014) tercüme edilir.

Orhon Yazıtları (Kül Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk)'nın, BilgeSu yayınlarından ilk baskısı 2017 yılında çıkar. Kitap, "Önsöz", "Giriş", "Yazıtlar", "Sözlük", "Kaynaklar", "Runik Harfli Metinler" ve "Resimler" başlığını taşıyan bölümlerden oluşmaktadır. Çalışma, toplam 136 sayfadır.

Talat Tekin, 1995 yılında yazdığı ve kitaba aynen alınan Önsöz'de, Orhon yazıtları üzerinde 1956-1957 yıllarından itibaren çalıştığını, konu ile ilgili olarak makaleler yazdığını ama en kapsamlı çalışmasının, konularını Kül Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk, Küli Çor ve Ongin yazıtlarını içeren doktora tezi olduğunu ifade etmektedir. Kitabın 1995 yılı ve sonraki baskılarında, Dr. Mehmet Ölmez'in katkıları bulunmaktadır.

Giriş, yazıtlar kısmına geçmeden önce, konu ile ilgili olarak okurun pek çok açıdan bilgilendirildiği bölüm olma özelliğini taşımaktadır. Burada ilk Türk Kağanlıkları hakkında açıklamalar yapılmaktadır. Türklerin kendi adları ile bilindiği, VI. yüzyıldan başlayarak, Köktürk tarihi hakkında kısa bilgi sunulur. Sonra Talat Tekin, Orhon Yazıtları kavramını açıklar. Kül Tigin (684-731), Bilge Kağan (683-734) ve Tunyukuk Anıtı hakkında genel bilgilendirmelerde bulunur. Yazıtların yazarı ve yazıcısının kim olduğunu anlatır. Ardından içerik çözümlemesi yapılır. Bunun için Yazıtların içeriği ve edebî değeri hakkında bilgi verilir. Yazıtlar genel anlamda içerik açısından önemli veriler vermekle birlikte aynı zamanda, edebî Türkçenin sergilendiği, özel dil kullanımlarının olduğu ve tipik üslubu olan metinlerdir. Bu gerçekliği vurgulayan Talat Tekin, yazıtlarda kullanılan dil ve üslup özellikleri üzerine de yorum yapmıştır. Yazıtlarda kullanılan üslup hakkında, ikilemeler, koşutluk, deyimler, atasözleri, edebî sanatlar (benzetmeler) başlıklarını açarak bilgi vermiştir. Ayrıca eski Türk runik yazısının özellikleri sıralanmış ve yazıtlardaki yazım kuralları açıklanmıştır. Ünlülerle ve ünsüzlerle ilgili yazım kuralları, noktalama işaretlerinin nasıl olduğu anlatılmıştır. Bundan sonra Yazıtlar konusunda yapılan bilimsel yayınlar hakkında açıklamalarda bulunulmuştur. Kendi çalışması basılına kadar Orhon alfabesinin çözümü ve Yazıtlar üzerine yapılmış çalışmalar sıralanmıştır.

Kitabın sonuna Runik harfli metin eklenmiştir. Bu metnin okunabilmesini kolaylaştırmak amacıyla Giriş bölümünün sonunda Orhon Yazıtları alfabesi, karakter, harfçevrimi ve yazıçevrimi olmak üzere üç sütunda şablon biçiminde listelenmiştir.

Yazıtlar başlığı altında üç alt bölüm bulunmaktadır: "Kül Tigin Yazıtı", "Bilge Kağan Yazıtı", "Tunyukuk Yazıtı". Her üç yazıt da karşılıklı iki sayfa düzeni içerisinde verilir. Kompozisyon ise şöyledir: Bir sayfada Latin alfabesi ile orijinal metin, karşısındaki diğer sayfada ise günümüz Türkçesi ile yazıtların okunuşu yer almaktadır. Her yazıtın arkasında o yazıt ile ilgili fotoğraflar bulunmaktadır.

Yazıtlar metin halinde sıralandıktan sonra konunun daha iyi anlaşılabilmesi için bir sözlük hazırlanmıştır. Sözlük kısmının ardından Yazıtlar, Runik harfler ile orijinal haliyle kitaba eklenmiştir. Kitabın sonunda yine konu ile ilgili fotoğraflar bulunmaktadır.

Talat Tekin tarafından kaleme alınan *Orhon Yazıtları (Kül Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk)* alanın en önemli çalışmalarından birisidir. Kitap, akademik bir bakış açısı, titiz bir çalışmanın ürünü olup hem akademik anlamda çalışan okur kesimine hem de genel okura hitap eden bir yapıda kaleme alınmıştır. *Orhon Yazıtları (Kül Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk)* 1988 yılında yayımlandıktan sonra gerek bölgenin tanınırlığının artması ve Moğolistan'a gidiş gelişlerin kolaylaşması, Çin kaynaklarına daha fazla ulaşılmış olması gerekse teknolojik gelişmelerin olduğu son nokta, bu konu üzerine yeni bilgilerin gün ışığına çıkmasına neden olmuştur. Günümüz koşulları, alan üzerinde yapılan yayınların belli bir

seviyeye gelmiş olması, zamana ve mekâna olan hakimiyet, ülkeler arası bilimsel iletişim gibi birçok neden Orhon Yazıtlarını anlamak ve anlamlandırmak için araştırmacılara daha çok olanak sunmaktadır. Ancak Talat Tekin'in yayınından günümüze kadar geçen zaman içerisinde, alan üzerine tek tek hem çok hem çeşitli çalışmalar yapılmışsa da bu çalışmalarda, akademik anlamda tam bir bütünlük taşıyan, yeni bakış açıları içeren ve Talat Tekin'in kitabını aşan bir çalışma henüz yapılamamıştır.